

A szocialista állam büntetőpolitikájának alkotó tényezői

I. A burzsoá állam büntetőpolitikája. II. A szocialista állam büntetőpolitikája kialakulásának objektív alapjai. III. A szocialista büntetőpolitika fogalma, a bűnözés megelőzése és a büntető törvényhozás, mint a büntetőpolitikai feladatok realizálódása. IV. A szocialista büntetőpolitika alkotó tényezői, a büntetőpolitika tudományos alapjai. V. A bűnügyi tudományok egyes rendszertani kérdései.

Az elmúlt években, de különösen az 1956. évi ellenforradalom bűnözésének büntetőjogi felszámolásával kapcsolatban közéletünk figyelmének középpontjába kerültek büntetőpolitikánk elvi és aktuális kérdései. Az érdeklődés ennek a bonyolult igazságszolgáltatási feladatnak megoldása után sem szűnt meg, csupán más bűncselekmény-kategóriák — elsősorban a társadalmi tulajdont sértő bűncselekmények — területére tolódott át. Állami és pártvezetőink következetesen fejtegetik és magyarázzák népi demokráciánk büntetőpolitikájának alapelveit és időszerű kérdéseit; az ellenforradalom után nem volt az országgyűlésnek olyan ülészaka, amelyen a forradalmi munkáspárt kormány elnöke ne érintette volna ezeket a problémákat. Az MSZMP VII. kongresszusa behatóan vizsgálta az elmúlt évek büntetőpolitikai tapasztalatait és határozottan leszögezte a jövőben érvényesítendő büntetőpolitikai alapelveket. E politikai állásfoglalásokat az jellemzi, hogy a büntetőpolitika kérdései a szocialista törvényesség szempontjából kerülnek vizsgálat alá.¹ Ez arra utal, hogy a büntető igazságszolgáltatás területén szoros összefüggés van a szocialista törvényesség és a büntetőpolitikai kérdések között. Ezek a tényezők önmagukban is indokolják az elméleti érdeklődést, büntetőpolitikánk elméleti tisztázásának igényét.

A szocialista büntetőpolitika elméleti tisztázásának követelménye más oldalról is jelentkezik. A legújabb magyar büntetőjogi irodalomban egyre inkább felmerül a bűnügyi tudományok helyére, szerepére, rendszerére vonatkozó korábbi nézetek felülvizsgálatának és a kérdések korszerű megválaszolásának igénye. Ennek során a kriminalisztika, illetve a kriminológia egyes művelői felvetették a büntetőpolitika elméletének egyes tartalmi és rendszerbeli kérdéseit.²

Mindezek arra utalnak, hogy büntetőjogtudományunk egyik soronlevő feladata a proletárdiktatúra büntetőpolitikájának elméleti tisztázása, a szo-

¹ Így pl. Kádár János az MSZMP VII. kongresszusán tartott előadói beszédében hangsúlyozta: „... büntett megtorlatlanul nem marad, ... véten embert büntetés nem sújt ma hazánkban. Büntetőpolitikánk lényege: az ebben az értelemben felfogott törvényesség védelme és biztosítása minden körülmények között.” A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth könyvkiadó, 1960. 39—40. p.

² Ld. Viski László: A kriminalisztika rendszeréről. Az Állam-és Jogtudományi Intézet Értesítője, 1960. III. köt. 1. sz.; Vermes Miklós: A kriminológia rendszerének és módszerének néhány kérdése. Jogtudományi Közöny, 1960. 1—2. sz.

cialista törvényesség és a büntetőpolitika kapcsolatának, összefüggéseinek feltárása.³

Nyilvánvaló, hogy e kérdés csoport elméleti vizsgálata jelentős munkát igényel. Jelen tanulmányban csak néhány olyan alapvető kérdéssel kívánunk foglalkozni, amelyek megítélésünk szerint elősegítik e kérdés további elméleti feldolgozását. Ennek során két főkérdést kívánunk megvizsgálni: mi a büntetőpolitika fogalma, és melyek a szocialista állam büntetőpolitikájának alkotó tényezői.

1. A szocialista büntetőpolitika fogalmának meghatározására, alkotó tényezőinek feltárására teendő kísérletünk során vázlatosan érinteni kell e fogalom történelmi kialakulását.

A büntetőpolitika történelmi kategória, amelynek tartalma az adott állam osztályfunkciói által meghatározott. A történelem folyamán minden állam, amely szemben találta magát a bűnözés problémáival, igyekezett kialakítani és megvalósítani a maga sajátos büntetőpolitikáját a bűnözés leküzdésére. Ebben az értelemben minden állam típus tekintetében beszélhetünk büntetőpolitikáról mint az állam immanens tulajdonságáról. A történelmi fejlődés folyamán az uralkodó osztály már azelőtt is folytatott büntetőpolitikát, hogy annak lényegét és feladatait felismerte volna.⁴ A kérdés csupán az, hogy milyen ideológiai formákban jelentkeztek az adott állam büntetőpolitikai igényei. A történelmi tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy a büntetőpolitika csak a társadalmi fejlődés bizonyos fokán szabadult meg vallási burkától, hosszú időn át merőben jogi formákban jelentkezett és csak később indult meg a törekvés a tudatos állami büntetőpolitika kialakítására. Ebben a folyamatban igen jelentős volt az a bíráló, amelyben a vallásos ideológiai kötöttségektől megszabadult burzsoá társadalomtudományok részesítették az államot. A jogi és nem jogi eszközöket egyesítő, tudatos állami büntetőpolitika kialakítására pedig csak a kapitalizmus későbbi fejlődési szakaszában került sor.

A klasszikus kapitalizmus korában az állam büntetőpolitikája kizárólagosan jogi burookban jelent meg, megnyilvánulási formája kizárólagosan a büntető törvényhozás. A liberálkapitalizmus büntetőpolitikáját a klasszikus büntetőjogi irányzat jogközpontú felfogása tükrözte. Ennek a felfogásnak a gyökere a jogállam és az Engels által igen találóan jogász világméretűnek nevezett burzsoá politikai koncepció, amely az állami politikai viszonyokat és politikai célkitűzéseket is jogi köntösbe öltöztette. E jogi világméretű fakadó felfogás tagadta, hogy a politikának bármi kihatása is lenne a jogalkalmazásra. Ez az álláspont alapján hazug és képmutató, azonban szer-

³ Ezt az igényt a gyakorlat részéről a közelmúltban SZALAY József az 1959. évi Jogászkonferencián megtartott előadásában fogalmazta meg a legélesebben. Ld. Büntetőpolitika és büntető ítélkezés. Magyar Jog, 1959. 10. sz.; elméleti oldalról pedig HÁMORI Éva: A büntetéstan és a büntetési rendszer kérdései c. tanulmányában vetette fel. Jogtudományi Közöny, 1959. 4. sz. 143. p. Ld. még HORVÁTH Tibor: Az új szovjet büntető törvényhozás büntetőpolitikai alapjai. Jogtudományi Közöny, 1960. 1—2. sz. 28. p.

⁴ A büntetőjogi és államjogi irodalomban a „kriminálpolitika” kifejezést kb. 1800 óta használják, ennek tartalma azonban határozatlan és többértelmű volt. Így pl. FEUERBACH kriminálpolitikán a törvényalkotó állambölcsességét értette. Ld. Lehrbuch 14. kiad. 1847. 40. p., hivatkozik rá Handwörterbuch der Kriminologie und der anderen strafrechtlichen Hilfswissenschaften I. köt. Berlin-Leipzig, 1933. 861. p.

fölött alkalmas arra, hogy fenntartsa a jog és így a büntetőjog osztályfeletti-ségének, a politikától való függetlenségének látszatát.

Ez a felfogás természetesen nem zárta ki, hogy a burzsoá büntetőpolitikai elképzelések ne érvényesüljenek a büntető törvényhozásban és azon túlmenően a gyakorlati igazságszolgáltatásban. Ellenkezőleg, miután a klasszikus büntetőjogi irányzat eszméi teljesen átítatták a burzsoá törvényhozást, a törvényhozás teljes mértékben biztosította a büntetőpolitikai elvek érvényesülését. Ennek a büntetőpolitikának a feudális állam büntetőpolitikájához képest kétségkívül voltak haladó vonásai. A nullum crimen és nulla poena sine lege elve, az objektív cselekménytan, a szubjektív bűnösség és a büntetés arányosságának elvei büntetőjogi garanciái voltak a polgári szabadságjogoknak, védelmet nyújtottak a bíróságok önkénye ellen. A klasszikus kapitalizmus büntetőpolitikája által kialakított merev büntetési rendszer ugyanakkor biztosítani látszott a bűnözéssel szembeni repressziós célkitűzéseket.

E jogközpontú felfogás alapvető sajátossága volt a jogon kívüli büntetőpolitikai célkitűzések és eszközök fel nem ismerése, illetve mellőzése. Ilyen kérdéseket alapfelfogása miatt a klasszikus büntetőjogi elmélet fel sem vetett. Éppen ezért a szó mai értelmében nem beszélhetünk a klasszikus kapitalizmus büntetőpolitikájáról, tudatos büntetőpolitikai célkitűzéseiről. Ugyanis modern értelemben céltudatos állami büntetőpolitika csak akkor alakulhat ki, amikor már az elméletben és a társadalom gondolkodásában utat tör az a felfogás, hogy a bűnözés okai az emberi akaraton kívül álló tényezőkben rejlenek és kialakul a célbüntetések ezzel kapcsolatos gondolata. Ezzel szemben a klasszikus büntetőjogi felfogás a maga merev indeterminizmusával a bűnözés okait kizárólag az emberi szabad akaratban látta és ennek következményeként büntetéselmélete is az erkölcsi megtorlás, illetve jogépségi büntetés gondolatvilágában mozgott. Ebből következik, hogy a klasszikus kapitalizmus büntetőpolitikája nem tűzhette ki maga elé célul a bűnözés okainak kiküszöbölését, a bűnözés megelőzésének feladatát, mint az a modern felfogású büntetőpolitika sajátossága.

Csak a klasszikus kapitalizmus jogászai világgépének megdőlése után a kapitalizmus ellentmondásainak elleplezhetetlen megnyilvánulási folyamatában, a bűnözés katasztrofális fokozódása idején alakul ki a bűnözés közvetlen okai ellen irányuló céltudatos modern büntetőpolitika.

A nagy változás a büntetőjogi felfogásban a XIX. században következett be, amikor a burzsoá társadalomtudományok a társadalmi élet egyre nyíltabban feltörő ellentmondásait a természettudományoktól kölcsönzött pozitivisták elmélettel és módszerekkel igyekeztek magyarázni és feloldani.⁵ A büntetőjogtudomány területén ez a folyamat a klasszikus és a különféle pozitivisták alapokon álló irányzatok harcában és az új büntetőjogi felfogás térhódításában tükröződött. A büntetőjogi eszmék világában beállott változások alapja természetesen nem az eszmékben, hanem a társadalom gazdasági alapjával összefüggő társadalmi jelenségek változásában rejlik. A kapitalizmus látszólagos virágzása és aranykora ellenére a bűnözés katasztrofálisan növekvő tendenciát mutatott és megjelenési, formái is mind változatosabbak

⁵ Az Auguste Comte nevéhez fűződő pozitivisták társadalomfilozófia kialakulásának történelmi körülményeiről a legújabb magyar szakirodalomban vö. KULCSÁR Kálmán: A jogszociológia problémái. Bp. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1960. I. és VII. fejezetek.

lettek. A kapitalista társadalom ellentmondásnélküliségének optimizmusát — többek között — a bűnözés új jelenségei is alapjában aláássák. A bűnözés általános növekedése és ezen belül különösen a fiataloké, a szokás-szerű és hivatásos bűnözők alvilágának kialakulása a társadalom erkölcsi arculatának eltorzulását jelezték. A forradalmi munkásmozgalom növekedése, amely a burzsoá jogrendbeh szintén mint bűnözés — méghozzá a legveszélyesebb bűnözés — jelentkezik, alapjában ingatta meg a burzsoáziának saját törvényességébe vetett hitét. Ezeknek a tényeknek a hatására alakulnak ki a burzsoá büntetőjogi reformmozgalmak, hogy az új bűnözési jelenségekkel szemben új büntetőpolitikai fegyverzetet kovácsoljanak az imperialista állam számára. S az új büntetőjogi elmélet kiadta a jelszót: a normális társadalmi jelenségből patológikus tünetté átalakult bűnözéssel szemben a régi büntetőjogi eszközök hatástalanok, az államnak céltudatos büntetőpolitikával, s annak sokrétű eszközeivel kell felvennie a harcot a bűnözés ellen.⁶

Az új irány jellegzetessége, hogy a céltudatos állami büntetőpolitika érvényesülése párhuzamosan halad a burzsoá törvényesség felbomlásának folyamatával. Ebben a jelenségben az a kapitalizmus számára kiküszöbölhetetlen ellentmondás nyilvánul meg, amely a társadalom szerkezete és a bűnözés elleni sikeres küzdelem objektív feltételei között fennáll.⁷

II. A szocialista állam, létrejöttének első pillanatától kezdődően, nyílt és tudatos büntetőpolitikát folytat. E büntetőpolitika elméleti alapjait a marxizmus már a szocialista forradalom előtt lényegében kidolgozta.

A szocialista állam büntetőpolitikája nem választható el általános politikájától; a büntetőpolitika az általános politika egy része. Ezért a büntetőpolitika fogalma nem tisztázható a politika általános fogalmának ismerete nélkül. „... A politika — harc az osztályok között, a politika — a felszabadulásért, a világ burzsoáziája ellen harcoló proletariátus magatartása...” — írja Lenin.⁸ Az idézet első fele a politika fogalmát általában, míg a másik fele a proletariátus politikáját határozza meg. Politikán tehát egy osztálynak valamely más osztállyal szemben tanúsított magatartását kell érteni. „A politika, vagyis az osztályok közötti viszony...” — emeli ki más helyen Lenin.⁹ A politika tartalmát az osztályoknak a társadalomban elfoglalt objektív helyzete, az osztályharc objektív törvényei határozzák meg. A politika az

⁶ A századforduló idején F. LISZT hívta fel a figyelmet első ízben a bűnözés új jelenségeire — az elkövetett bűncselekmények és a visszaeső, valamint a fiatalokú bűnözők számának növekedése —, amelyekből azt a következtetést vonta le, hogy a bűnözés patológias vonásokat mutat. Ld. Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge. Berlin, 1905. 237. p.

E szemlélet büntetőpolitikai következményeiről ld. SARGODSZKIJ, M. D.: A büntetőjogi büntetés a kizsákmányoló társadalmak büntetőjogában. Moszkva, 1957. IV. fejelet.

⁷ E folyamat ellentmondásossága részben ismert volt a burzsoá jogászok előtt is. Erre jellemző az a tény, hogy az imperialista állam számára célszerű büntetőpolitika kialakításának kérdésében a büntetőjog klasszikus és új irányzatai között lezajlott vitában az előbbi irányzat hívei nem egyszer hivatkoztak a burzsoá törvényesség és a polgári szabadságjogok érvényesüléséhez fűződő érdekekre. Az új felfogással szemben hangoztatták a kriminálpolitika éles elhatárolását a büntetőjogtól, mert az szerintük a büntetőjog felbomlásához vezet, óva intettek a büntetőjognak az állampolitikai feladatokkal való összevegyítésétől. Ld. VÁMBÉRY Rusztem: Büntetőpolitikai követelések. Budapest, 1900. 4. p.

⁸ LENIN: Művei. 31. köt. Bp. Szikra, 1951. 382. p.

⁹ LENIN: Művei. 29. köt. Bp. Szikra, 1953. 462 p.

osztálytársadalom jelensége, de egyben eszköz is az osztály nélküli társadalom kialakítására.

A kapitalizmusban a proletariátusnak objektív osztályhelyzetéből következő politikája a fennálló társadalmi rendszer megdöntésére és a proletariátus diktatúrájának megteremtésére irányul. Nem szűnik meg a munkásosztály politikai jellegű magatartása más osztályok felé a proletárforradalom győzelme, a proletárdiktatúra létrehozása után sem; az osztályharc a proletárdiktatúra idején nem tűnik el, csupán formáit változtatja — tanítja Lenin.¹⁰ A munkásosztály politikája azonban a szocialista forradalom győzelme után lényeges változásokon megy keresztül. Ennek alapja egyrészt az, hogy objektív viszonya a társadalom többi osztályaihoz megváltozott, másrészt megváltoztak a politikai célkitűzéseinek megvalósításához szükséges és rendelkezésére álló eszközök is.

A proletariátus a győzelmes szocialista forradalom eredményeként létrejövő proletárdiktatúra megteremtésével a társadalom egyik kizsákmányolt osztályából az új társadalom uralkodó osztályává válik. Politikája ennek megfelelően uralkodó politikává, állami politikává alakul át. Ezzel a munkásosztály politikája olyan elemekkel gazdagodik, amelyeket mint elnyomott osztály politikája nem is tartalmazhatott. A kapitalizmus idején az állami politika tekintetében a munkásosztály politikája a forradalmi kritika volt, amelynek éle az uralkodó osztály politikai intézményeinek tagadására, lerombolására irányult. A proletárdiktatúra létrehozásával a munkásosztály politikájának tartalma kibővül, iránya megváltozik, s a politikai célkitűzések megvalósítására rendelkezésére álló eszközökben is jelentősen gazdagodik. Ez utóbbiak vonatkozásában rendkívül nagy jelentősége van az államnak.

A marxizmus tanítása szerint az állam az osztályuralom eszköze, eszköz az uralkodó osztály kezében az elnyomott osztályok fékentartására. A proletárdiktatúra az állam új típusa, történelmileg szükségszerű jelenség, a munkásosztály állama a kapitalizmusból a kommunizmusba vezető átmeneti időszakban.¹¹ A proletárdiktatúra diktatúra ugyan a megdöntött uralkodó osztályok felé, de lényege már nem az erőszak;¹² feladatai a klasszikus államfunkciókon kívül a szocializmus gazdasági rendszerének megszervezése, a néptömegek kommunista erkölcsű átnevelése, illetve a szocialista országok táborának kialakulása esetén egymás kölcsönös támogatása. A szocialista állam új módon demokratikus, a dolgozó tömegek, azaz a társadalom túlnyomó többsége tekintetében feladata nem az elnyomás, hanem a nevelés és a gazdasági szervezés.

A szocialista állam diktatórikus oldalát az elnyomásnak és a nevelésnek objektív követelményei határozzák meg. Egyrészt a megdöntött uralkodó osztályok, másrészt a megdöntött társadalom homlástermékeinek, a kispolgári ösztönösségnek és a bűnözésnek az elnyomása a társadalmi fejlődés objektív igénye. „A diktatúra . . . kíméletlenül elnyomja mind a kizsákmányolókat, mind a gonosztevőket.”¹³ „A gazdagok és a tolvajok — ez ugyanannak az éremnek két oldala, ez a kapitalizmus által hizlalt élősdieknek két fajtája,

¹⁰ LENIN: Művei. 29. köt. Bp. Szikra, 1953. 294. p.

¹¹ MARX.: A góthai program kritikája. Marx-Engels Válogatott Művek. 2. köt. Bp. Szikra, 1949. 25. p.

¹² LENIN: Művei. 29. köt. Bp. Szikra, 1953. 394. p.

¹³ LENIN: Művei. 27. köt. Bp. Szikra, 1952. 261. p.

könyörtelenül végezni kell velük.”¹⁴ Emellett pedig ott áll a másik objektív követelmény: a kapitalizmus által megrontott tömegek átnevelése.

A proletárdiktatúra az elnyomás és a nevelés feladatait állami eszközkel oldja meg; az állami elnyomásnak, kormányzati kényszernek tipikus formája pedig a jog és a bíróság által alkalmazott ún. bírósági kényszer.¹⁵ Az utalkodó osztály, ha akaratát az egész társadalomra kötelezővé kívánja tenni, úgy ezt csakis az állami kényszer által biztosított és mindenkitől kikényszeríthető magatartásparancsok, jogi normák útján érheti el. Ez határozza meg a proletárdiktatúra jogának társadalmi szerepét, létezésének szükségességét.

Ezek a tények megkövetelik, hogy a proletárdiktatúra általános politikáját egy speciális állami feladat, a jogon és a bíróságon keresztül megvalósuló elnyomás és nevelés feladatainak megfelelően konkretizálja. E követelmény felismerésének eredményeként alakul ki a szocialista állam büntetőpolitikája.

III. Amikor arra törekszünk, hogy meghatározzuk a büntetőpolitika fogalmát, akkor azokat a speciális vonásokat, ismérveket keressük, amelyek a büntetőpolitikát elhatárolják az általános politikától. Tekintetbe kell venni azonban a társadalmi jelenségek között fennálló dialektikus összefüggést, amely kizárja a fogalmak merev elhatárolását és szembeállítását. Ezért a szocialista büntetőpolitika fogalmának meghatározása, kialakító tényezőinek feltárása során a fenti gondolatmenet alapján elsősorban a proletárdiktatúra általános politikája és büntetőpolitikája között levő viszonyt kell figyelembe venni.

Mint láttuk, a szocialista állam büntetőpolitikája része az állam általános politikájának. Azokból az általános feladatokból indul ki, amelyeket az általános politika tűz ki. Ebből folyik a büntetőpolitikának az a sajátossága, hogy alkalmas az általános politika által kitűzött feladatok megoldását elősegíteni. A mi viszonyaink között a büntetőpolitika sikeres végrehajtása a szocializmus építését segíti elő, annak egyik segédeszköze.

A büntetőpolitikának ez a sajátossága azonban még mindig inkább az általános politikával való kapcsolatot tükrözi, és nem határozza meg a büntetőpolitika specifikumát. A specifikus vonást tulajdonképpen abból ismerhetjük fel, hogy mely társadalmi jelenségek tekintetében érvényesül ez a sajátos állami politika. A közelebbi vizsgálódás azt mutatja, hogy ez a terület az állami kényszer, az elnyomás és a nevelés egy speciális területe: *a bűnözés elleni küzdelem*.

A büntetőpolitika e speciális terület tekintetében határozza meg a proletariátus osztálymagatartását, törekvéseit, céljait; kifejezi a proletárdiktatúra viszonyát a bűnözéshez. A büntetőpolitika tehát megtartja az általános politika jellemző ismérvét, miszerint valamely osztály magatartását, viszonyát jellemzi meghatározott társadalmi jelenségekhez. Ennek megfelelően a büntetőpolitika meghatározza a proletárdiktatúrának a bűnözés elleni küzdelemben az általános célkitűzéseit, a bűnözés elleni küzdelem módjait, alapvető állami és társadalmi eszközeit. A bűnüldöző szervek oldaláról nézve pedig a büntetőpolitika meghatározza a proletárdiktatúra egy-egy fejlődési szakaszában a bűnözés elleni küzdelem terén megoldandó politikai feladatokat.

¹⁴ LENIN: Művei. 26. köt. Bp. Szikra, 1952. 418. p.

¹⁵ LENIN: Művei. 27. köt. Bp. Szikra, 1952. 261. p.

Szalay József, vizsgálva a büntetőpolitika fogalmát, különbséget tesz a büntetőpolitika tágabb és szűkebb értelme között. Álláspontja szerint a büntetőpolitika tágabb értelemben része a párt általános politikájának, ezen belül a társadalompolitikának . . . az általános jogpolitikának . . . tartalmazza azokat a legfontosabb politikai célkitűzéseket és irányelveket, amelyeknek biztosítaniok kell a szocializmus teljes felépítését, eredményeinek megvédését, a dolgozókat pedig a szocialista együttélés szabályaira kell nevelniök . . .”¹⁶

Elismerjük, hogy célszerű különbséget tenni a büntetőpolitika tágabb és szűkebb értelme között. Nézetünk szerint azonban Szalay József fenti meghatározása bizonyos vonatkozásban hiányos. Meghatározása ugyanis az általános politika és a büntetőpolitika közötti alá- és fölérendeltségi viszony helyes hangsúlyozása mellett nem mutat rá élesen, hogy itt a *bűnözés elleni küzdelem* területén érvényesülő politikáról van szó. A szocializmus felépítésének biztosítása, eredményeinek megvédése, s a dolgozóknak a szocialista együttélési szabályok megtartására nevelése nem kizárólagosan büntetőpolitikai célkitűzés. Ugyanezeket célozza például a gazdaságpolitika, a kultúrpolitika, a katonai politika is. E kritériumok helyett nézetünk szerint azt kell hangsúlyozni, hogy a büntetőpolitika tárgya a bűnözés elleni küzdelem, feladata a bűnözés törvényszerű jelenségeinek figyelembevétele alapján a bűnözés elleni küzdelem általános irányvonalának kidolgozása. Ezért a büntetőpolitika fogalmába ezt a kritériumot kell felvenni és specifikusnak tekinteni.

A büntetőpolitika tágabb értelemben felfogott fogalmának az a jelentősége, hogy meghatározza az uralkodó osztály és az állam viszonyát a bűnözéshez, rámutat a szocialista állam által megoldást igénylő általános feladatokra és felvázolja a társadalmi fejlődés irányát ezen a területen. Ez általános fogalom meghatározásból folyik a büntetőpolitika fogalma szűkebb értelmű meghatározásának szükségessége.

Szalay József szerint „ . . . a büntetőpolitika szűkebb értelemben azokat a célkitűzéseket, irányelveket jelenti, amelyek az általános büntetőpolitika keretén belül megszabják a megelőzés, a bűnüldözés, a büntető ítélkezés és a büntetésvégrehajtás rövidebb időszakra vonatkozó és gyakorlati érvényesülését biztosító feladatait, eszközeit, módszereit akár általában, akár pedig egyes fontosabb bűncselekmény-kategóriák, vagy bűnelkövetők, illetőleg egy bizonyos terület vonatkozásában.”¹⁷

Nézetünk szerint a büntetőpolitika tágabb értelmű fogalmának kialakításában figyelembe kell venni a proletárdiktatúra általános politikája és büntetőpolitikája közötti összefüggést, a büntetőpolitika szerepét a szocialista állam célkitűzéseinek megvalósításában és a szocialista állam általános célkitűzéseit a bűnözés leküzdésének kérdésében.

Ennek alapján a büntetőpolitikát tágabb értelemben a következőképpen határozhatjuk meg:

Népi demokratikus államunk büntetőpolitikája része a párt és az állam általános politikájának, azokat a politikai irányelveket tartalmazza, amelyek meghatározzák a bűnözés visszaszorítása, illetve teljes kiirtása terén mutakozó állami, társadalmi feladatokat, s ezzel a szocializmus teljes felépítését és a kommunista erkölcs kialakítását segíti elő.

¹⁶ SZALAY i. m. 291. p.

¹⁷ SZALAY i. m. 291. p.

A büntetőpolitika szűkebb értelmének meghatározásánál azokat a tényezőket kell figyelembe venni, amelyek eszközül szolgálnak a büntetőpolitika általános meghatározásában szereplő célkitűzésekhez. A bűnözés visszaszorítása, illetve teljes felszámolása érdekében a szocialista államnak és társadalomnak meghatározott feladatai vannak a bűnözés megelőzése — azaz a tulajdonképpeni bűnüldözés, büntetőfelderítés, büntető igazságszolgáltatás, büntetés-végrehajtás —, valamint a büntető törvényhozás területén. E feladatokra figyelemmel kell a büntetőpolitikát szűkebb értelemben meghatározni. Ezek szerint:

A szocialista állam büntetőpolitikája azokat az irányelveket tartalmazza, amelyek az állam egyes fejlődési szakaszaiból adódó feladatoknak, illetve az ország egyes területein a bűnözés helyzetének megfelelően a bűnözés megelőzésére, a bűnözés felderítésére, a büntető igazságszolgáltatás és a büntetés-végrehajtás feladatainak megoldására és e feladatoknak megfelelő büntető törvényhozás kialakítására irányulnak.

A meghatározásból kitűnően a büntetőpolitika meghatározza valamennyi bűnüldözéssel foglalkozó állami szerv tevékenységét. Így beszélhetünk a büntetőfelderítés, a büntető ítélezés, a büntetés-végrehajtás területén érvényesülő büntetőpolitikai irányvonalról. A bűnüldözés gyakorlati területén dolgozók tulajdonképpen ezt a három síkot tekintik kizárólagosan a büntetőpolitika érvényesülési területének. A büntetőpolitikát, annak gyakorlati érvényesítését azonban erre a három síkra leszűkíteni nemcsak elméletileg, de gyakorlatilag is káros lenne, mert kirekesztené a büntetőpolitika látóköréből a bűnözés megelőzésére és a büntető törvényhozásra vonatkozó feladatokat. E feladatok jellege, valamint az a körülmény, hogy azok tárgyalása jogirodalmunkban háttérbe szorult, indokolja e kérdések közelebbi vizsgálatát.

A bűnözés megelőzése (kriminálprofilaxia) jelentőségét a bűnözésről és az ellene való küzdelemről szóló marxista tanítás adja meg. Gyakorlati jelentősége azonban főleg a szocializmus felépítése, illetve a szocialista állam későbbi fejlődése során emelkedik ki. Ezt tanúsítják az SZKP XXI. kongresszusának és N. Sz. Hruscsovnak erre vonatkozó megállapításai.¹⁸

Elsősorban is tisztázni kell a megelőzés jelentéstartalmát. Ugyanis felmerül e fogalom különböző értelmezésének lehetősége. A bűnözés megelőzése tágabb értelemben jelentheti a bűnözést előidéző alapvető társadalmi okok kiküszöbölését. Ebben az értelemben azonban e fogalom lényegében teljesen egybeesik a marxizmusnak a bűnözés elsődleges, társadalmi meghatározottságáról és a társadalom forradalmi átépítéséről szóló általános tanításával. A bűnözés megelőzésének ilyen értelmű felfogása elméletileg teljesen indokolt, de miután e jelentéstartalom egy másik elméleti ágazat tárgyával azonos, a konkrét büntetőpolitikai feladatok megoldása szempontjából a fogalom tisztázására s annak konkrét tartalmú meghatározására alkalmatlan. Éppen ezért meg kell keresnünk a megelőzés fogalmának ennél lényegesen szűkebb, de egyáltalán nem önkényes fogalmát.

A bűnözés megelőzésének szűkebb értelmét a bűnözést megkönnyítő, lehetővé tevő közvetlen okok és tényezők felismerésében és elhárításában látjuk. Csak ebben az értelemben lehet a kriminálprofilaxiának olyan pontosan

¹⁸ Ld. Az SZKP XXI. Kongresszusa. Bp. 1959. 125—126. p.

körülhatárolt büntetőpolitikai tartalmat tulajdonítani, amely ezt a fogalmat elhatárolja a büntetőpolitika elméleti alapjainak más területeitől.¹⁹

A megelőzés felöleli a bűnözést kiváltó, elősegítő, megkönnyítő közvetlen okok elhárítására, megelőzésére irányuló gyakorlati tevékenységet. Ennek feltétele a bűnözés közvetlen okainak, a bűncselekmény elkövetését megkönnyítő, lehetővé tevő feltételeknek, tényezőknek ismerete. Ebből következik, hogy a bűnözés lényegére vonatkozó marxista megállapítások és konkrét kriminológiai kutatások eredményei alapozzák meg a megelőzés hatékonyságát.

Mivel a bűnözés közvetlen okai is rendkívül sokrétűek, az ideológiai és tudati tényezőktől egészen a technikai és szervezeti jellegű gazdasági tényezőig terjednek, ennek megfelelően a megelőzés területe is rendkívül széles. A megelőzés felöleli a bűnözés közvetlen okaival és elhárításának módjaival kapcsolatos társadalmi, gazdasági, szervezeti, technikai tényezők ismeretének gyakorlati hasznosítását. Felhasználja a marxista, dialektika tanítását a tudat szerepéről, illetve a tudat relative elmaradó jellegéről, az emberi tudattal foglalkozó konkrét tudományágak (pszichológia, pszichiátria) eredményeit, a gazdasági és műszaki tudományágak eredményeit, a kriminalisztika tapasztalatait. Ez utóbbi terület különösen gazdag anyagot biztosít a profilaxia számára. A kriminalisztikai gyakorlat rengeteg tapasztalatot gyűjt össze a megelőzés kérdéseiről mind személyi, mind tárgyi vonatkozásban a konkrét bűncselekmények felderítésével kapcsolatban. A kriminalisztika tapasztalatokat két irányban dolgozza fel: vizsgálja a megelőzés technikai területét (technikai berendezések, bűnügyi nyilvántartás stb.), és gondoskodik a bűnözést konkrétan elősegítő, helytelen igazgatási és szervezeti tényezők kiküszöböléséről általános szignalizáció formájában.²⁰ Ezekben a kérdésekben a kriminalisztikai tapasztalatok jelentős alapot képeznek a profilaxia számára, amelyek felhasználásával lehetőség nyílik a bűnözés meghatározott kategóriái tekintetében megfelelő, a megelőzést szolgáló következtetések levonására.

Jelentős szerepe van a kriminálprofilaxiának a közrend és közbiztonság védelmének szervezeti feltételeire vonatkozó elvek és gyakorlati követelmények kialakításában mind általában, mind az egyes bűncselekmény-kategóriák tekintetében. A társadalmi tulajdon védelmét szolgáló szervezeti feltételek (üzemőrség, üzemi rendészet) helyes megszervezése a korszerű technikai biztosító berendezésekkel együtt rendkívül hatásos tényező a bűnözés elleni küzdelemben. Egyes bűncselekmény-kategóriák, így például a közlekedéssel kapcsolatos bűncselekmények tekintetében a hatósági szervezeti előfeltételek helyes megszervezésének öllekeznie kell megfelelő technikai berendezések széleskörű bevezetésével és jól átgondolt igazgatásrendészeti intézkedésekkel.

¹⁹ A megelőzés fogalmát a gyakorlat is nézetünkkel egyezően értelmezi. Így pl. Cséka Ervin a kérdéstről így ír: „Megelőzés (prevenció) minden olyan tevékenység, intézkedés, amely arra irányul, hogy valamely eredmény bekövetkezéséhez szükséges előzmények (okok, feltételek, tényezők, körülmények) létesülését megakadályozzuk, vagy — ha már létesültek — azokat megszüntessük. A társadalmi valóságban, a mindennapi életben — a büntetőjog szemszögéből — a bűnelkövetésnek ezeket a különböző tényezőit: bűnözési alkalmaknak, a bűncselekmény elkövetését lehetővé tevő vagy könnyítő körülményeknek szokták nevezni.” Cséka Ervin: Megelőzés és büntető eljárás. Magyar Jog, 1959. 6. sz. 161—162. p.

²⁰ ALAPY Gyula: A kriminalisztika: a bűnözés elleni harc tudományos fegyvere. Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője, Bp. 1959. II. köt. 3—4. sz.

Mindezek olyan technikai jellegű szakkérdéseket is felvetnek, amelyek kidolgozása nem lehet a kriminálprofilaxia feladata, de amelyeknek felhasználási irányát és más szervezeti jellegű intézkedésekkel való kiegészítését csak büntetőpolitikai alapokon lehet felmérni és előíranyozni.

A kriminálprofilaxis kérdései mind nagyobb súllyal jelentkeznek bűnüldözési hatóságaink munkájában. Ügyészi szervezetünk fejlődésének eredményeként ma már nemcsak a közvetlen bűnüldözési vonalon, hanem az általános törvényességi felügyeleti tevékenység területén is felvetődik a megelőzési feladatok szükségessége. A bűnözés megelőzése területén mutatkozó rendkívül széles skálájú feladatok megkövetelik a különböző tényezők büntetőpolitikai összehangolását és taktikájának elméleti kidolgozását²¹

Fejlődő szocialista társadalmunkban egyre nagyobb jelentőségűek a bűnüldözés megelőzésének társadalmi nevelő intézkedései. Az SZKP XXI. kongresszusa a Szovjetunió társadalmi fejlődése tekintetében különösen aláhúzta ezt a tételt. A bűnözés megelőzésére irányulnak a Szovjetunióban azok az intézkedések, amelyeknek keretében a tömegeket bevonják olyan feladatok megoldásába, amelyek egyébként az állami funkciók sorába tartoznának. Ilyenek például a közrendvédelmi egységek, az ún. népi druzsinák, a társadalmi bíróságok, s az ifjúságvédelmi bizottság működése.²² Mindezeknek a szervezeteknek közös jellemvonásuk, hogy a politikai felvilágosítás és a társadalmi nevelő ráhatások alkalmazása útján küzdenek a jogsértések ellen általában és ezek sorában a bűnözés ellen. Ezek az intézkedések a szocialista állam fejlődésének objektív törvényszerűségeiből folynak, ezért ezek a feladatok részben társadalmunk szocialista átszervezésének előrehaladásával, részben már ma is, nálunk is felvetődnek. A népi ellenőrzés társadalmi szervezete, az önkéntes rendőrség, a társadalmi bíraskodás máris megteremti annak lehetőségét, hogy a bűnözés elleni harcban mindjobban fokozzuk a megelőzés társadalmi intézkedéseit.

A bűnözés megelőzésének területén a büntetőpolitika ölelkezik a szociálpolitika tevékenységével. Ennek kimagasló jelentősége van például a fiatalok bűnözésének megelőzésében. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a szocialista állam büntetőpolitikája nem cserélhető fel valamiféle általános szociálpolitikával, bár a két terület több ponton érintkezik és szoros kölcsönhatásban áll.

A megelőzésről elmondottak azt mutatják, hogy szerepe a bűnözés elleni harcban egyre növekszik és több területen ebben a küzdelemben a súlypont már ma is a megelőzés területére tolódott át. Ez a fejlődési tendencia sürgetően veti fel a megelőzés elméleti kidolgozásának feladatát.

A párt és az állam büntetőpolitikája — mind tágabb, mind szűkebb értelemben véve — meghatározza a büntető törvényhozás irányát és tartalmát. A szocialista állam büntetőpolitikai elvei meghatározott állami intézkedésekben realizálódnak, amelyek közül rendkívüli jelentősége van a büntető törvényhozásnak. A büntetőpolitika elsődleges megtestesítője a bűnözés elleni küzdelem normatív eszköze. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a

²¹ Cséka helyesen emeli ki annak szükségességét, hogy a megelőzés területén a rendőrség, ügyészség, bíróság feladatait össze kellene hangolni, s erre gyakorlati szempontokból figyelemre méltó javaslatot is tesz. Ld. CSÉKA i. m. 165. p.

²² Jellegük, működésük ismertetését ld. HORVÁTH Tibor: Az új szovjet büntető törvényhozás büntetőpolitikai alapjai. Jogtudományi Közlöny, 1960. 1—2. sz.

büntetőjog a büntetőpolitika egyedüli és kizárólagos eszköze. Éppen a szocialista államra jellemző, hogy a bűnözés elleni küzdelemben az állami kényszerintézkedéseknek, és így a büntetőjogi büntetésnek is másodlagos jelentőséget tulajdonít.

A büntető törvényhozás számára elsődleges büntetőpolitikai feladat azoknak a jelenségeknek a meghatározása és egymástól való elhatárolása, amelyek ellen az állam büntetőjogi, illetve ezen kívül álló büntetőpolitikai eszközökkel kíván harcolni. Ez a megfontolás azonban nem alapulhat szubjektív elképzeléseken, hanem csak a társadalmi jelenségek objektív jellegének és törvényszerűségeinek felismerésén. A társadalomellenes jelenségek és társadalomra veszélyes magatartások köre ebből a szempontból igen differenciált. Vannak olyan társadalomellenes jelenségek és magatartások, amelyeknek objektív jellege kizárja, hogy ellenük az állam büntetőjogi eszközökkel küzdjön, és pedig kizárja ennek nemcsak célszerűségét, hanem objektív lehetőségét is. Ilyen esetben büntetőjogi eszközökkel fellépni nemcsak felesleges, hanem káros is, mert az objektív társadalmi törvények megsértése negatíve hat vissza a társadalom szocialista fejlődésére. Ugyanilyen, bár lényegesen könnyebben korrigálható hatása lehet annak, hogy a törvényhozó nem ismeri fel meghatározott társadalomellenes jelenségek tekintetében a büntetőjogi eszközök alkalmazásának szükségességét. Ezért, amilyen körben és fokon a bűnözés elleni küzdelemben szükség van állami kényszerintézkedésekre, ott alapvető jelentőségű a jogi forma, a büntető törvényhozás.

A büntető törvényhozás a büntető jogszabályok alkotása által a közvélemény számára a legmarkánsabban fejezi ki a szocialista állam büntetőpolitikáját. Ezért a büntetőjogi szabályok közérthetőségének, áttekinthetőségének, rendszerének rendkívül nagy jelentősége van abból a szempontból, hogy egyszerűen mennyiben tudja mozgósítani a társadalmat a bűnözés ellen, másrészt pedig milyen mértékben képes visszatartani a bűnözéstől a társadalom erkölcsileg ingatag elemeit. A büntető törvény általános visszatartó és nevelő hatása éppen az a büntetőpolitikai célkitűzés, amelyet a törvényalkotó a büntető jogszabályok kibocsátása útján kíván elérni. A szocialista állam büntetőpolitikai megfontolásai realizálódnak a büntető törvénykönyv általános és különös részének szabályaiban. A büntetendő cselekmények körének, a büntetőjogi felelősség fokának, a büntetőjogi büntetés represszív mértékének kérdéseit a törvényalkotó büntetőpolitikai alapokon mérlegeli, amelynek során a büntetőpolitikát alapvetően, illetve egy adott időszakban alkotó tényezők mindegyike fontos szerepet játszik.

IV. A következő kérdés, amelyre a büntetőpolitika fogalmának meghatározása után válaszolni kell: melyek a szocialista állam büntetőpolitikájának alkotó tényezői, e tényezők között milyen kapcsolatok és összefüggések vannak.

A büntetőpolitikát, akár a szocialista állam általános politikáját is, a társadalmi jelenségek bonyolult összefüggései alakítják ki. Teljesen egyetértünk Szalay Józseffel, aki szerint „... a büntetőpolitika is különböző tényezőkből, elemekből — tevődik össze”.²³ Szalay József a büntetőpolitika összetevő elemeit állandó és változó elemekre osztja. Állandó elemeknek tekinti a súlyos, a társadalomra különösen veszélyes cselekmények üldözését,

²³ SZALAY i. m. 292. p.

az osztálytartalmat, a nevelő hatás biztosítását. A változó elemekhez sorolja: a társadalom erkölcsi, műveltségi állapotát, a gazdasági viszonyokat, a kül- és belpolitikai viszonyokat. Szerinte a felosztás azon alapul, hogy vannak olyan elemek, amelyek „... minden időszakban döntő szerepet játszanak a büntetőpolitikai irányelvek meghatározásánál...”, míg más elemek „... a különböző időszakokban másképpen hatnak és súlyuk, egymáshoz való viszonyuk (alá- és fölérendeltségi) is módosul, változik”.²⁴ Az utóbbiak vonatkozásában kiemeli még, hogy azok is bizonyos viszonylatban állandó befolyással bírnak a gyakorlati büntetőpolitikára abban az értelemben, hogy hatásukat mindig figyelembe kell venni.

Szalay József felfogása — különösen a részletekben — figyelemre méltó, nézetünk szerint azonban nem arra a kérdésre ad választ, hogy mit kell a büntetőpolitika alapvető alakító tényezőjének tekinteni. Fejtegetéseiben nem megy el odáig, hanem e körön innen keres olyan elemeket, illetve elveket, követelményeket — s ezeket nézetünk szerint nem is sorolja fel kimerítően —, amelyek egy adott időben alakítólag hatnak a büntetőpolitikára. Ha ezeket az általa felsorolt elemeket közelebbről vizsgáljuk, akkor azonnal szembe-tűnik, hogy közülük egyesek (a társadalom erkölcsi, műveltségi állapota, gazdasági viszonya, bel- és külpolitikai viszonya) közvetlenül az általános politika kialakítására hatnak és csak közvetve a büntetőpolitikára, mások pedig (az osztálytartalom, a nevelő hatás biztosítása, a társadalomra különösen veszélyes cselekmények üldözésének elve) származékos jellegűek, azaz a marxizmusnak a bűnözés lényegéről és az ellene irányuló küzdelemtől szóló általános tanításából következnek. Ez utóbbiak ugyan kétségtelenül érvényesülők olyan büntetőpolitikai konkrét követelmények, amelyeknek rendkívül nagy a jelentőségük az adott büntetőpolitika tartalmának kialakításában, de mint származékos jelenségek nem adhatnak választ az alapvető elméleti kérdésre. Ezért feltétlenül szükséges ezen a körön túlmenni és az egyes konkrét követelményeken túl azokat a legáltalánosabb tényezőket feltárni, amelyek a büntetőpolitikát alapvetően alakítják.

Ha a büntetőpolitika fogalmáról adott fenti meghatározásunk helyes — mint ahogy ezt feltesszük —, akkor a felvetett kérdés megválaszolásához is ebből kell kiindulni. Meghatározásunk szerint a büntetőpolitika a szocialista állam általános politikájának része, az általános politika alkalmazása a bűnözés elleni küzdelem speciális törvényszerűségeitől meghatározott területére.

Ebből kétirányú következtetést kell levonni.

1. A szocialista állam általános politikáját kialakító tényezők egyben a büntetőpolitika kialakításának tényezői is. Az e körbe tartozó tényezők általában és közvetve hatnak a büntetőpolitika kialakítására. Ezért e tényezők körét a *büntetőpolitika kialakítása általános tényezőinek* nevezzük. Habár ezek a tényezők az általános politika *közvetítésével* hatnak a büntetőpolitikára, hatásukat, szerepüket nem lehet másodlagosnak tekinteni. Ellenkezőleg, mint-hogy a büntetőpolitika az általános politika alárendelt része, e tényezők súlya és hatása a büntetőpolitika kialakításában rendkívül jelentős. Ezek az általános tényezők közvetítik a büntetőpolitika számára azokat az állami feladatokat, amelyeket a népi demokratikus állam fejlődésének adott szakaszában célul maga elé tűz. Ezeknek az általános állami célkitűzéseknek büntetőjogi

²⁴ SZALAY i. m. 292. p.

biztosítását és támogatását van hivatva elősegíteni a büntetőpolitika abban a körben, amelyben a büntetőpolitika fellépése objektíve egyáltalán lehetséges.²⁵

2. *A büntetőpolitika kialakításának speciális tényezőit* érvényesülési területe jelenségeinek törvényszerűségei alkotják. Ezek pedig a bűnözés és az ellene folyó küzdelem, mint társadalmi jelenségek törvényszerűségei lépnek fel. Szalay József is hangsúlyozza, hogy: „... a kriminálpolitikai megfontolás nem önkényes, elvont elhatározás, hanem marxi—lenini elvi síkon történő értékelésen alapuló ítélet.”²⁶ Ezzel teljesen egyet lehet érteni, azonban rá kell mutatni, hogy mi ennek az ítéletnek a speciális tárgya: a bűnözés és az ellene irányuló küzdelem mint társadalmi jelenségek. A büntetőpolitika a proletárdiktatúra gyakorlati magatartását határozza meg a bűnözéssel szemben. E gyakorlati következtetések elméleti alapját pedig a marxista—leninista társadalomtudománynak a bűnözésre vonatkozó tanításában kell keresni.

Ezek alapján tehát a szocialista állam büntetőpolitikáját alapvetően meghatározó két tényezőnek *az általános politikát és annak elméleti alapjait, illetve a bűnözésnek és a bűnözés leküzdésének társadalmi törvényeit feltáró marxista tanítást kell tekinteni.*

A büntetőpolitika az általános politika alkalmazása a társadalmi élet egy speciális területére, a bűnözés és a bűnözés elleni küzdelem területére. Az e kérdésre vonatkozó elméleti állásfoglalás és az adott büntetőpolitika között rendkívül szoros kapcsolat van; az elmélet minden korban determinálta az állami büntetőpolitikát. Helyes büntetőpolitikai következtetést csak a bűnözés szerepéről, okairól, leküzdési módjairól vallott tudományos megalapozottságú elméletből lehet levonni. Helyes gyakorlati büntetőpolitikát tehát csak akkor lehet kialakítani, ha választ tudunk adni elméletileg ezekre az alapkérdésekre. A marxizmus a társadalom törvényeinek feltárása során vizsgálja a bűnözés és leküzdése tekintetében érvényesülő törvényszerűségeket is. A szocialista állam büntetőpolitikájának kialakítása során számba veszi e speciális területre vonatkozó objektív tényezőket és az azok törvényszerűségeit feltáró elméleti alaptételekből indul ki.

Vizsgáljuk meg, hogy melyek ezek az alapkérdések és azokra milyen elméleti választ ad a marxizmus.

A kérdésfeltevés történelmileg adott: mi a bűnözés lényege, miben állnak a bűnözés okai, melyek leküzdésének módjai?

Ezekre a kérdésekre a marxista választ a következőkben lehet röviden összefoglalni:

A bűnözés nem örök, változatlan természeti törvény, nem a társadalom normális életmegnyilvánulása, hanem csak az antagonisztikus osztálytársadalmak szükségszerű terméke. A bűnözés a kizsákmányoló társadalmak lényegéből, strukturális vonásaiból fakad. A kapitalizmusban a bűnözés oka a burzsoá társadalom alapvető jellegében van, a bűnözés az osztályöntudatra

²⁵ A büntetőpolitika általános tényezőinek keretében rendkívül nagy szerepet játszanak az osztályharc konkrét történelmi viszonyai. A kérdés vizsgálata túlmegy a tanulmány keretein, azonban azt le lehet szögezni, hogy a büntetőpolitika az osztályharc célkitűzéseit csak a szocialista törvényesség és a büntetőpolitika tényezői, elméleti alapjai által határolt keretben szolgálhatja. Vö. SZALAY i. m.; KOROM Mihály: Osztályharc és büntetőpolitika. Rendőrségi Szemle, 1960. 4. sz.

²⁶ SZALAY i. m. 291. p.

még nem ébredt, elnyomott kizsákmányolt egyén anarchikus tiltakozása, lázadása a kizsákmányolás, az elnyomás rendje ellen. A kapitalista társadalom szerkezeti ellentmondása, amely a szociális háborúban, a mindenkinek mindenki elleni küzdelmében jut kifejezésre, szükségszerűen brutális erőszakos formát ölt, s ez egyeseknél a bűnözéshez vezet; a kizsákmányolás által erkölcsileg elnyomított öntudatlan tömegeket a kapitalista kizsákmányolás másodlagos, származékos jelenségei — a munkanélküliség, kultúrátlanság, alkoholizmus stb. — a bűnözés útjára kényszerítik. A kapitalizmushoz a bűnözés törvénytörően és állandóan növekszik; szükségszerű összefüggés áll fenn a kapitalista világ gazdasági, társadalmi, politikai, erkölcsi válságának egyre fokozódó elmélyülése és a bűnözés állandó növekedése, új formáinak kialakulása között.²⁷

A kapitalista társadalomtudományok apologetikus szemléletükből következően képtelenek a bűnözés objektív lényegét, okait elméletileg helyesen megérteni és ebből kifolyólag büntetőpolitikai szemléletük eleve hibás, büntetőpolitikai eszközeik eredménytelenek.

A liberálkapitalizmus büntetőpolitikai igényeit elméletileg megalapozó és kielégítő klasszikus büntetőjogi elmélet szerint a bűnözés oka: az egyén szabad akarata; az ellene irányuló harc lényege: a megtorlásra alapuló büntetések alkalmazása. A bűnözés növekedése a kapitalista világban az imperializmus idején új módon veti fel a bűnözés és az ellene irányuló küzdelem kérdéseit. A XIX. század végén, a XX. század elején ezeket az igényeket a burzsoá pozitivisták reformmozgalmak igyekeztek elméletileg megalapozni. E pozitivisták elméletek lényege: a bűnözés a társadalom állandó, normális kísérő jelensége, amelynek okai egyrészt az egyénben, másrészt a társadalom lényegével csak másodlagosan összefüggő jelenségekben rejlenek (a különböző faktor-elméletek). E felfogás szerint a bűnözés elleni harc nem csupán büntetőjogi eszközök alkalmazását, hanem orvosi, pedagógiai, szociálpolitikai intézkedéseket követel olyképpen, hogy a büntetőjogi büntetés szerkezete is a társadalomvédelmi céloknak megfelelően alakuljon át (áttérés a biztonsági intézkedés rendszerére, illetve a büntetések és biztonsági intézkedések rendszerének kombinálására). A második világháború után fellépő új büntetőjogi irányzatok (új társadalomvédelmi mozgalom, egzisztencialista irányzat) gyakorlati büntetőpolitikai követelményei lényegében továbbviszik a pozitivisták reformtörekvéseit. Miután azonban a bűnözés a kapitalizmus struktúrájából fakad, a bűnözés állandó fokozódását a kapitalista államokban eredményesen sem megállítani, sem felszámolni nem lehet. Ebben a vonatkozásban csődöt mondott mind a liberálkapitalizmus, mind pedig az imperializmus büntetőpolitikája.²⁸

A bűnözés felszámolására az objektív lehetőséget csak a szocializmus felépítése teremti meg, mert csak ez a társadalom küszöböli ki a bűnözés alapvető társadalmi alapját: az ember kizsákmányolását. Míg a bűnözés minden

²⁷ Ismeretes, hogy a marxizmus klasszikusai a társadalmi fejlődés elemzése és konkrétan a kapitalista társadalom ellentmondásainak feltárása során részletesen foglalkoztak a bűnözés kérdéseivel. Rendkívül értékes idevágó megállapításokat tartalmaznak MARX publicisztikai munkái (Viták a falopási törvényről; A halálbüntetés, Népszerűség, bűnözés, pauperizmus stb.) s főműve, a Tőke is, illetőleg ENGELS: A munkásosztály helyzete Angliában c. híres munkája.

²⁸ SARGORODSZKIJ, M. D.: A büntetőjogi büntetés. I. rész. A büntetés a kizsákmányoló társadalmak büntetőjogában. Moszkva, 1957. 156. p.

kizsákmányoló társadalom lényegéből törvényszerűen következik, addig a szocializmus társadalmi alapjain egy teljesen ellenkező törvény érvényesül: a bűnözés csökkenésének és végleges elhalásának törvénye. A szocialista állam a bűnözés ellen elsődleges okainak felszámolásával, a szocialista társadalmi viszonyok megteremtésével, a szocialista gazdasági rendszer teljes felépítése útján harcol, erőfeszítései a bűnözés megszüntetése tekintetében az objektív törvényszerűségek feltételeinek megteremtésére és e törvényszerűségek felhasználására irányulnak. A szocializmus építésének tapasztalatai azt mutatják, hogy a bűnözés, bár lényegesen csökken, de még a szocialista társadalom felépítése után sem szűnik meg. Bár a szocializmushoz a bűnözés alapvető okai kiküszöbölődnek, de még továbbra is érvényesülnek olyan tényezők, amelyek társadalmilag determinálják a bűnözést. A bűnözés végleges elhalásának feltételeit csak a kommunista társadalom teremti meg.

A marxizmus fenti alaptételeiből folynak a szocialista állam büntetőpolitikájának elvei és gyakorlati követelményei. E büntetőpolitika támaszkodik a szocializmusnak, illetve a szocializmus építésének arra az objektív hatására, hogy a kizsákmányoló társadalmi rend átszervezése szűkíti, majd véglegesen felszámolja a bűnözés társadalmi alapjait.²⁹ A szocialista állam azonban ebben a kérdésben sem helyezkedik az automatizmus álláspontjára és nem passzív szemlélője, hanem aktív alakítója és szervezője e társadalmi folyamatnak. Bár a büntetőjogi eszközök alkalmazását másodlagosnak tekinti a bűnözés elleni küzdelemben, mégis arra törekszik, hogy e küzdelem büntetőjogi és társadalmi eszközeit a legkorszerűbb módon szervezze meg. Erre tulajdonképpen csak a szocialista államban van meg a lehetőség. Éppen azért, mert a szocialista államban a bűnözés visszaszorítására, illetve teljes felszámolására az elsődleges társadalmi feltételek a társadalom lényegéből következően biztosítottak, e folyamat mielőbbi és sikeres lejátékozása teljesen azon múlik, hogy mennyiben sikerül a bűnözés elleni küzdelem másodlagos tényezőit helyesen megszervezni.³⁰

A szocialista állam büntetőpolitikája megszabja a bűnözés megelőzése, a büntető törvényhozás és a szó szoros értelmében felfogott bűnüldözés (felderítés, igazságszolgáltatás, büntetésvégrehajtás) területén követendő gyakorlati irányvonalat. Láttuk, hogy a marxizmus csak a bűnözés és az ellene irányuló küzdelem legáltalánosabb vonásaival foglalkozik. A bűnözéssel kapcsolatos részjelenségek törvényszerűségeit a különböző bűnügyi tudományok vizsgálják. A részjelenségek törvényszerűségei közül a szocialista büntetőpolitika megalapozásának szempontjából alapvető a bűnözés konkrét megnyilvánulási formáinak, a bűnözés közvetlen okainak és végül a bűnözés elleni

²⁹ SZABÓ András: A fiatalok büntetőjoga. Monográfia, sajtó alatt. Kézirat 92. p.

³⁰ SARGORODSZKI, M. D.: A büntetőjogi büntetés. II. rész. A büntetőjogi büntetés a szovjet jogban. Moszkva, 1958. 196. p.

Ezt a felfogást fejezte ki Raszulov a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának 1958. decemberi ülésén, az új büntetőjogszabályok tervezeteinek benyújtása során a következőkben: „... A kommunizmusba való átmenet idején az olyan társadalomellenes jelenségeket, mint a bűnözés, véglegesen fel lehet és fel kell számolni. Minden objektív lehetőség megvan erre. A bűnözés szociális gyökerei nálunk már régen megsemmisültek. A dolog lényege ma abban áll, hogy helyesen alkalmazzuk a rendelkezésre álló eszközöket a bűncselekmények idejében történő felderítésére és megghiúsítására, hogy olyan állami és társadalmi körülményeket teremtsünk, amelyek kizárják bűncselekmények elkövetését...” A Szovjetunió 1958. évi büntetőjogi szabályai. Bp. 1959. 151. p.

küzdelem eszközeinek, s ezek sorában a büntetés hatásosságának vizsgálata. E jelenségek tanulmányozásával foglalkozó tudományágak eredményei kiegészítik, konkretizálják a marxizmus általános megállapításait és biztosítják a büntetőpolitika speciális tényezőinek legteljesebb figyelembevételét a büntetőpolitika kialakítása során. Ennek során egyaránt figyelembe kell venni mind a marxizmus általános tanítását a bűnözés és leküzdése társadalmi törvényszerűségeiről, mind pedig ezeknek a tudományágaknak eredményeit, mert míg az előbbiek biztosítják a büntetőpolitika célkitűzéseinek elméleti tisztaságát, addig az utóbbiak a konkrét büntetőpolitikai eszközök helyes kialakításához járulnak hozzá. A marxizmus általános tanításán alapuló bűnügyi tudományok eredményeinek mellőzése csökkenti a bűnözés elleni küzdelem hatékonyságát, megfosztja a büntetőpolitikát a korszerű és célravezető gyakorlati eszközök alkalmazásától.

A marxizmus feltárja a bűnözés osztályjellegét, társadalmi meghatározottságát, a *bűnözés elsődleges okait*, az okok és a társadalom szerkezete között fennálló törvényszerű összefüggéseket. A bűnözésnek azonban léteznek olyan tényezői, feltételei, amelyek a bűnözés elsődleges okaival nem esnek egybe, hanem azokhoz csak bizonyos áttételeken keresztül kapcsolódnak. A szocialista, illetve a szocializmust építő társadalomban pedig, amikor már társadalmi alapjuk likvidálása folytán megszűnt a bűnözés elsődleges okainak hatása, a bűnözés okaiként hatnak bizonyos tudati tényezők, illetve a szocialista társadalomban még jelentkező, de már nem antagonisztikus jellegű ellentmondások. E tényezőket nevezzük a *bűnözés közvetlen, vagy másodlagos okainak*. A szocialista állam a bűnözés elsődleges okai ellen a társadalom szocialista átszervezése útján, míg a másodlagos, közvetlen okok ellen a konkrét büntetőpolitika eszközével harcol. A marxizmus a bűnözésnek, a bűnözés okainak, a bűnözés elleni küzdelemnek kérdéseit a legáltalánosabb vonásaiban, a társadalom szerkezetének ellentmondásai szemszögéből tárgyalja. Részletekbe menően azonban már nem vizsgálja a bűnözés közvetlen okait, megjelenési formáit, ezek tanulmányozása más szaktudományokra hárul. A bűnözés másodlagos, közvetlen okainak tudományos feltárása a kriminológia feladata. A kriminológia azzal, hogy feltárja a bűnözés új formáit, jelenségeit (kriminálfenomenológia) és közvetlen okait (krimináletiológia), megteremti a tudományos alapját annak, hogy a büntető törvényhozás valóban csak a társadalmilag veszélyes cselekményeket nyilvánítsa bűncselekménnyé, illetve, hogy a büntetőpolitika a bűnüldözés élet a bűnözés új formái és tendenciái ellen fordítsa.³¹

A bűnözés elleni küzdelem alapvető problémája a sikeres és hatékony büntetési rendszer kialakítása; alapvető büntetőpolitikai feladat, hogy a büntetés céljai hatályosuljanak. Ez egyrészt függ a büntetés-kiszabás (a büntetés megalapozottsága, arányossága, egyéniesítettsége), másrészt a büntetés-végrehajtás helyességétől. A büntetés-végrehajtás helyes megszervezése, az elítéltek sikeres átnevelése biztosítja egyrészt, hogy a konkrét bűnelkövető ne váljék visszaeső bűnözővé, s másrészt, hogy a büntetés általános visszatartó hatása az egész társadalom ingatag tagjai tekintetében érvényesüljön. E feladatok sikeres megvalósítása aligha képzelhető el a büntetés-végrehajtás tudományos megalapozottsága nélkül. A marxizmus idevágóan is csak a leg-

³¹ Ld. VERMES i. m.

általánosabb kérdésekre adja meg a választ. Az elnyomásról és a nevelésről kialakított marxista tételek, valamint az embert tanulmányozó tudományok, s ezek között is elsősorban a bűnügyi lélektan eredményeinek alapján kell e kérdések szaktudományának, a pönológiának megoldania a büntetésvégrehajtás elméleti kérdéseit.³²

A pönológia tárgya: a büntetési rendszer hatékonyságának, a büntetésvégrehajtás tényleges menetének vizsgálata abból a szempontból, hogy az mennyiben felel meg a bűnözés elleni küzdelem célkitűzéseinek.

A pönológia tudománya, mint a börtönügyek tanulmányozása a XIX. században indult meg és szoros kapcsolatban állt a burzsoáz büntetőjogi reformmozgalmakkal. Hazánkban a felszabadulás után a büntetőjog szocialista átalakításának feladatai és egyéb okok háttérbe szorították e tudományág művelését. Ma már azonban nem lehet kétséges, hogy a bűnözés elleni küzdelem célkitűzései nem valósíthatók meg a büntetésvégrehajtás tudományos alapon való megszervezése nélkül. Ezt a tételt egyre inkább hangoztatják a szovjet büntetőjogászok, sőt a Szovjetunióban konkrét állami lépések történtek is ebben a vonatkozásban.³³ Ma a szocialista büntetőjogtudomány előtt álló feladat a helyes büntetési rendszer elméleti megalapozása, a szocialista büntetési tan, s a büntetések végrehajtására vonatkozó elvek kialakítása. Elméletileg kell megalapozni a szabadságvesztés különböző formáit, az egyes szabadságvesztést végrehajtó intézmények rendszerét, és tanulmányozni kell a büntetések tényleges hatását az elítéltekre. A szabadságvesztés büntetés végrehajtásával kapcsolatos kérdések vizsgálata azonban nem merítheti ki a pönológiai kutatások tartalmát. A társadalom szocialista fejlődése során a büntetésvégrehajtás kérdései egyre inkább áttolódnak a szabadságvesztéssel nem járó büntetések kialakítására és az egyáltalán nem jogi jellegű társadalmi nevelő intézkedések kialakítására. Ismeretes Lenin sémája, amely szerint bizonyos fokozatossággal a büntetőjogi büntetést és a börtönt fel kell váltani a társadalmi nevelő intézkedések és javítóintézetek rendszerével.³⁴ A szocialista országok büntetőjoga és bírói gyakorlata azt mutatja, hogy bizonyos bűncselekmény-kategóriákban egyre nagyobb jelentőségűvé válik a szabadságvesztéssel nem járó büntetések — javító-nevelő munka, az ítélet végrehajtásának feltételes felfüggesztése — alkalmazása és általában is csökken a végrehajtandó börtönbüntetés súlya az összes alkalmazott büntetések között. Ezen belül elsődlegesen vizsgálni kell, hogy a szocialista büntetőjogra jellemző büntetési nemek, a különleges végrehajtási formák, illetve az utógondozás és patronázs-tevékenység kialakításában, érvényesülésében miben áll a társadalom, a dolgozók munkakollektíváinak szerepe. Ezek a tényezők egyben

³² Helyesen hangsúlyozza Hátori Éva a következőket: „A büntetések hatásának leérése . . . a bűnözés átlagos csökkenése, illetőleg növekedése, a visszaesés arányai, a büntetés végrehajtása során szerzett tapasztalatok megközelítőleg helyes képet adhatnak a büntetések eredményességéről. . . . Ki kell alakítani azokat a módszereket, elsősorban a kriminálistatistika és a bűnügyi lélektan segítségével, amelyek e vonatkozásban megfelelő következtetések levonását és általánosítását teszik lehetővé. . . .” Ld. HÁTORI i. m. 43. p.

³³ SIRVINDT hírt ad arról, hogy 1955-ben Moszkvában a büntetésvégrehajtási szervek mellett létrehozta egy tudományos kabinetet, amelynek feladata a büntetésvégrehajtás hatásosságának; az elítéltek átnevelése kérdéseinek tanulmányozása. Ld. A bűnözés tanulmányozása és a bűnözés elleni küzdelem történetének kérdéséhez. Szovetszkoe Goszudarsztvo i Pravo, 1958. 5. sz.

³⁴ Leninszkij Szbornyik, XIII. köt. 85. p. (Oroszul.)

felhívják a figyelmet arra, hogy e jelenségek mély, beható elméleti tanulmányozást igényelnek ahhoz, hogy megértsük összefüggéseiket társadalmunk általános fejlődéstörvényeivel.

Mindezek figyelembevételével ki kell egészíteni a szocialista büntetőpolitika alkotó tényezőiről elmondottakat. A büntetőpolitika speciális alkotó tényezője a bűnözés és leküzdésének társadalmi törvényeit feltáró elmélet, azaz a marxizmusnak a bűnözésről és az ellene való harcról kialakított tanításai, valamint az e társadalmi jelenségek részletkérdéseit feltáró bűnügyi tudományok eredményei.

A büntetőpolitika fogalmának meghatározása, alkotó tényezőinek feltárása során történt vizsgálódásaink eredményét a következőkben lehet összegezni:

A szocialista állam büntetőpolitikáját nem az uralkodó osztály önkényes elképzelései, hanem a társadalomban érvényesülő törvények tudományos felismerése és előrelátása alakítja ki: a szocialista büntetőpolitika a marxizmus-leninizmus tudományos alapján áll. A büntetőpolitikának két alapvető tényezőjét a szocialista állam általános politikája és a marxizmusnak a bűnözésről, a bűnözés elleni harcról kialakított tanítása, valamint az ezen alapuló bűnügyi tudományok eredményei alkotják. A szocialista állam bűnözés elleni sikeres harcának alapja a marxizmus és a bűnügyi tudományok eredményeire támaszkodó, a bűnözés társadalmi törvényszerűségeiből kiinduló tudományos büntetőpolitika.

V. A büntetőpolitika tényezőinek feltárása folyamán láttuk, hogy mind az általános, mind a speciális alkotó tényezők egyben mint a büntetőpolitika *elméleti alapjai* jelentkeznek. Ennek felismerése olyan további problémát vet fel, amelynek megoldása átvizsgál bennünket a tudományok rendszerének területére. Nevezetesen feladatul jelentkezik annak vizsgálata, hogy a büntetőpolitika elméleti alapjai önálló tudományt képeznek-e. Másképpen feltéve a kérdést: létezik-e a büntetőpolitika tudománya, amelynek gyakorlati megvalósulása az állami büntetőpolitika, vagy pedig a büntetőpolitika elméleti alapjai csak azt jelzik, hogy az állam büntetőpolitikája mint gyakorlati tevékenysége megalapozásánál felhasználja az egyes társadalom- és bűnügyi tudományok elméleti megállapításait.

A kérdés megválaszolásához nem érdektelen áttekinteni a burzsoá büntetőjogtudományban kialakult nézeteket.

Mint már rámutattunk, a liberálkapitalizmus büntetőjogi elmélete fel sem vetette a büntetőpolitika kérdését, s ebből következőleg a büntetőpolitika elméleti alapjainak kérdését sem. A változást ezen a téren a burzsoá büntetőjogi reformtörekvések hozták.

Az új irányzatok a büntetőjogtudomány feladatát már nemcsak abban látták, hogy az dogmatikai alapon vizsgálja a tételek jogot, hanem abban is, hogy a büntetőjogtudomány alakítsa ki tudatosan az állam büntetőpolitikáját. Ebből kiindulva a pozitivisták irányzatához tartozó szerzők a büntetőjogtudomány részének, ágazatának tekintették a büntetőpolitikát is.³⁵ Így

³⁵ A burzsoá tudományban a büntetőpolitika jelentőségének osztatlan elismerésére jellemző, hogy még azok a szerzők is azonosan fogalmazzák meg a büntetőpolitika fogalmát és feladatait, akik önálló tudomány jellegét tagadják. Így pl. Robert v. Hippel így ír: „A kriminálpolitika a büntetőjog hatásosságának tárgyalása a célszerűségi szempontok szerint; nem önálló tudomány, amely saját tárggyal jelentkezik, hanem maga a büntetőjog tudománya, amennyiben felveti a büntetőjog használhatóságának és meg-

foglalt állást a XIX. század végén, a XX. század elején Liszt hatása³⁶ alatt a német szerzők jórésze, így írtak az új irányzathoz tartozó orosz büntetőjogászok — például az idősebb Piontkovszkij³⁷, Csubinszkij³⁸ — s így írtak az új irányzathoz egészen vagy bizonyos fenntartásokkal csatlakozó magyar burzsoá szerzők is. Ebben a szellemben rendszerezik a büntetőjogtudományt Fayer László³⁹, Finkey Ferenc⁴⁰, Angyal Pál⁴¹, Vámbéry Rusztem⁴², Irk Albert⁴³, Heller Erik.⁴⁴

Ennek az állásfoglalásnak lényege a következő: a) a büntetőjogtudomány része a kriminálpolitika; b) a kriminálpolitika elveinek kialakításában felhasználja a kriminológia és a börtönügyi tudományok eredményeit; c) feladata a bűnözés elleni küzdelem célszerű megszervezése.

Nem feladatunk a burzsoá büntetőjogi reformmozgalmak értékelése. Mégis, az adott kérdés tekintetében rá kell mutatnunk — bár a kérdésfeltevést a büntetőpolitika feladatai és komponensei tekintetében helyeseljük —, hogy a burzsoá reformmozgalmak idevágó elméleti megállapításai és gyakorlati büntetőpolitikai követelményei a maguk összességében a marxizmussal ellentétes és a burzsoá állam tekintetében apologetikus jellegű nézeteken alapulnak.

A marxizmus szerint az eszméket és így a büntetőjogi és büntetőpolitikai elképzeléseket nem önmagukban, hanem osztálytartalmuk és osztályszerepük alapján kell megítélni. A bűnözés elleni küzdelemről alkotott nézeteket alapvetően meghatározza a bűnözés lényegéről, okairól vallott felfogás.⁴⁵ A bűnözés lényegéről, okairól és következképpen leküzdésének módszereiről alkotott felfogások viszont osztályszempontból determináltak. Így természetesen ebben a kérdésben áthidalhatatlan ellentét van a marxista és a pozitivistá burzsoá büntetőjogi felfogás között. A századvégi pozitivistá felfogás a bűnözést a társadalmi élet örök és normális jelenségének tekin-

javításának kérdését a jövőre nézve." (HIPPEL: Lehrbuch des Strafrechts. Berlin, 1932. 64. p.) Hasonlóképpen határozza meg a kriminálpolitika lényegét és feladatát a Handwörterbuch der Kriminologie und der anderen strafrechtlichen Hilfswissenschaften. I. köt. Berlin—Leipzig, 1953. 861. p.

³⁶ Kriminálpolitikai elméletét Liszt a legrésztesebben a „Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge" c. tanulmánykötetben (Berlin, 1905.) fejtette ki. Lisztnek a kriminálpolitikáról adott meghatározását (ld. i. m. Kriminalpolitische Aufgaben) majdnem valamennyi szerző átvette és idézte.

³⁷ PIONTKOVSKIJ, A. (idősebb): A büntetőjogtudomány tárgya, feladata, tartalma és jelentősége. 1895.

³⁸ CSUBINSZKIJ: A büntetőjogtudomány és összetevő elemei. Tanulmánykötet.

³⁹ FAYER László: A magyar büntetőjog kézikönyve. III. kiad. I. köt. Bp. 1905. 3. p.; ugyanígy az I. és II. kiadásban is.

⁴⁰ FINKEY Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Bp. 1902. 6—7 p.

⁴¹ Álláspontja jellemző a többi idézett magyar szerző felfogására is: „A büntetőpolitika . . . E tudomány világító szövétneke és vezére a bűnözés ellen küzdő állami és társadalmi faktoroknak, egyfelől a fennálló tételes jogot bírálja, másfelől a kriminológia és a pönológia leszűrődött elveiből biztos alapot teremt, melyen a kriminalitás ellen folytatott állami és társadalmi küzdelem taktikája felépíthető." Ld. ANGYAL Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. Bp. 1909. 10. p.

⁴² VÁMBÉRY Rusztem: Büntetőpolitikai követelések. Bp. 1900. 2—3. p., és Büntetőjog. Bp. 1913. 35—37. p.

⁴³ IRK Albert: A magyar büntetőjog. Pécs, 1928. (?) 2. p.

⁴⁴ HELLER Erik: A magyar büntetőjog általános tanai. Szeged, 1937. 6—8. p.

⁴⁵ Ld. SZABÓ András: A fiatalokú bűnözés kérdései. Jogtudományi Közlöny, 1959. 7—8. sz.

tette,⁴⁶ amelyet leküzdeni nem lehet, csupán célszerű eszközökkel bizonyos mértékig visszaszorítani, illetve tőle a társadalmat megvédeni. Ebből következően büntetőpolitikai követelései a célszerű, minden erkölcsi tényezőtől mentes társadalomvédelmi intézkedések kialakítására irányultak.

Messze vezetne e büntetőpolitikai követelmények gyakorlati eredményeinek elemzése. Mindenesetre a burzsoá reformmozgalmak elméleti megalapozása és a második világháború előtti fasiszta államok gyakorlati büntetőpolitikája között az összefüggés objektíve fennáll. E büntetőpolitika gyakorlati alkalmazása egyben behoznyította ezeknek az elméleteknek osztályirányzatosságát, antidemokratikus és reakciós jellegét. A fasiszta államok pozitivistá elméleti alapokra fektetett büntetőpolitikájának csődje azonban nem eredményezte azt, hogy a mai burzsoá jogtudomány lemondott volna az imperialista állam büntetőpolitikai szükségleteinek elméleti kielégítéséről. A burzsoá büntetőjogtudomány ma is erőfeszítéseket tesz a modern kapitalizmus büntetőpolitikájának elméleti megalapozására. Erről tanúskodik például a Filippo Gramatica és Marc Ancel nevéhez fűződő s a jelenleg legjelentősebb büntetőpolitikai irányzat, az ún. új társadalomvédelem mozgalma. Marc Ancel, az irányzat mérsékeltbb szárnyának szellemi vezére, a büntetőpolitikát ugyanúgy, mint pozitivistá elődei, a büntetőjogtudomány részének tekinti. Az egész irányzatra pedig jellemző az imperialista állam fejlődésének megfelelően a büntetőpolitikai követelmények összehangolása az ún. jóléti állam funkcióival.⁴⁷

Láttuk, hogy a burzsoá büntetőjogi reformmozgalmak hívei a büntetőpolitikát a büntetőjogtudomány ágának, tudományos diszciplinának fogták fel. Meg kell vizsgálni, hogy ez az álláspont fenntartható-e vagy sem.

Mielőtt azonban a feltett kérdésre válaszolnánk, szükséges érinteni a a bűnözés és leküzdésének törvényszerűségeit vizsgáló szaktudományok tudományrendszerezési kérdését is. Ennek vizsgálata és megoldása ugyanis jelentősen elősegíti a fenti probléma helyes megoldását.

Az irodalomban szokásos állásfoglalás szerint — melyet az Egyetemi Tankönyv is oszt — a büntetőjogtudomány mellett segéd- és melléktudományok helyezkednek el, így például az igazságügyi statisztika, igazságügyi orvostan, elmekortan, lélektan, kriminológia, kriminalisztika stb. Ennek a rendszerezésnek jellemzője az, hogy a bűnözéssel és leküzdésének kérdéseivel foglalkozó tudományok közül a középpontba a büntetőjogtudományt helyezzi, míg az összes egyéb e kérdésekkel foglalkozó tudományokat hozzá képest mellé- vagy alárendelt helyzetbe állítja, s az egészet a büntetőjogtudomány gyűjtő fogalma alá vonja. A Tankönyv ezt az álláspontját nem indokolja, de feltehető, hogy a német jogirodalomban meglehetősen elterjedt felfogásból kiindulva jutott erre a következtetésre.⁴⁸

⁴⁶ Rendkívül határozottan szögezte le ezt a tételt a magyar jogirodalomban pl. Irk Albert, aki szerint: „A kriminalitás normális és patológikus jellegének módszertani tanulmányozása pedig arra az eredményre vezetett, hogy a kriminalitás általában normális társadalmi jelenség, így tehát létét a társadalom létéhez viszonyítva, öröklétű jelenség.” IRK Albert: A büntetőjog átalakulása. Kolozsvár, 1915. 167. p.

⁴⁷ Ez irányzat programjának ismertetését és értékelését ld.: SARGORODSZKIJ, M. D.: A burzsoá büntetőjog jelenkori elméletei. Jogtudományi Közöny, 1959. 10—11. sz.; SZABÓ András—VISKI László: A „társadalomvédelem” kriminálpolitikai elmélete. Jogtudományi Közöny, 1960. 3. sz.

⁴⁸ A német jogirodalomban már a XIX. században a kriminálpolitikát a büntetőjogtudomány segédtudományának tekintették, míg a statisztikát, az antropológiát

Nézetünk szerint ez az álláspont felülvizsgálatra szorul, amelynek során fel kell tárnunk, hogy az milyen elméleti megfontoláson alapul és hogy ténylegesen milyen szerepük van az ún. büntetőjogi segéd- és melléktudományoknak.

Véleményünk szerint a fenti nézet alapját a bűnözés elleni küzdelem klasszikus büntetőjogi felfogásában kell keresnünk. A klasszikus büntetőjogi irányzat merev jogközpontú szemlélete a bűnözés ellen irányuló küzdelmet is csak jogi eszközökkel látta megvalósíthatónak, más eszközök megszerzésére nem is törekedett, azok elismerését pedig megtagadta. E felfogás gondolatmenete nyilvánvaló: ha a bűnözés jogi jelenség és az ellene irányuló küzdelem is csak jogi síkon folyhat, akkor a bűnözés leküzdésének elméleti alapját kizárólagosan a büntetőjogtudomány alakíthatja ki. E tudomány pedig csak felhasználja a más tudományágak által feldolgozott ismereteket, amelyek e funkciójuk folytán válnak a büntetőjogtudomány segéd- és melléktudományaivá. A hangsúly tehát mindenképpen a bűnözés és leküzdésének jogi természetén van, amelynek tudományrendszerezési tükröződése a büntetőjogtudományon kívül álló összes bűnügyi tudományok önállóságának tagadása.

Nézetünk szerint a marxista társadalomszemlélet alapján ez a felfogás nem tartható fenn. A bűnözés és az ellene irányuló küzdelem sokrétű problémát vet fel és ezek közül csupán az egyik sík tekinthető joginak. A büntetőjog nem meríti ki a bűnözés elleni küzdelem kereteit s a büntetőjogtudomány csak ennek a problémakörnek jogi oldalaival foglalkozhat.

A társadalomtudományok nagyarányú fejlődésének korában a XIX. században tört utat magának az a felismerés, hogy a bűnözés és az ellene irányuló küzdelem jelenségeit több oldalról kell vizsgálni. A pozitivisták eszmeáramlata hatása alatt alakulnak ki olyan tudományágak, mint a kriminológia, kriminalisztika, kriminálszociológia, bűnügyi orvostan, kriminálstatisztika stb. E tudományágak jellemzői, hogy nem jogi, hanem más társadalom- és természet-, illetve műszaki tudományokban kialakult módszerekkel vizsgálják a bűnözést és az ellene irányuló küzdelem különböző jelenségeit és problémáit. E tudományágak létjogosultságát, önállóságát, rendszerbeli kérdéseit irodalmunk csak a közelmúltban kezdte alaposabban vizsgálni. Ennek eredményeképpen azonban ma már egyre inkább felmerül az a kérdés, hogy vajon helyese-e e tudományágaknak a büntetőjogtudomány segéd-, illetve melléktudományainak rendszerébe való elhelyezése.

E tudományágak, illetve a büntetőjogtudomány tárgya a legáltalánosabb síkon közös: a bűncselekmény, a bűnöző személy, azaz a bűnözés és leküzdése. Közös a feladatuk is: a bűnözés leküzdésére a legalkalmasabb, leghatékonyabb eszközök kidolgozása. Ezen az általános tárgyon és feladaton belül azonban különböznek a vizsgálat alá vont jelenségek szűkebb területére, mint a vizsgálat tárgyára és a vizsgálat módjára, illetve szemléletére tekintettel. A büntetőjogtudomány a bűncselekményt és a büntetést mint jogi

a kriminálpolitika segédeszközének. Később pedig minden olyan tudományt a büntetőjogtudomány segédtudományának neveztek, amelynek eredményei kriminálpolitikailag hasznosíthatók, pl. szociológia, pszichiátria stb. Ld. Handwörterbuch der Kriminologie und der anderen strafrechtlichen Hilfswissenschaften. I. köt. Berlin—Leipzig, 1933. 861. p. Szembetűnő, hogy már az osztályozás keletkezésekor annak alapja az illető tudományág büntetőjogi, illetve büntetőpolitikai hasznosítása volt.

fogalmakat vizsgálja, szemléletére, módszerére a normadogmatika jellemző. A kriminológia, a kriminalisztika a tételes jog alapjain a jogi értékelés alá vont életjelenségekkel foglalkozik.⁴⁹

A bűnügyi statisztika a bűnözést, a bűnöző személyét a statisztika szemszögéből tárgyalja. Sorolhatnánk tovább az ún. segéd- és melléktudományokat, azok mindegyikéről kimutatható mind a közvetlen tárgy, mind a módszer tekintetében valamely specifikus sajátosság. Mindezekből levonhatjuk a következőt: e tudományágak tárgyukra és módszerükre tekintettel önállóak, közös feladataik azonban szorosan összekapcsolják, egymásra utalják őket. E tudományágak viszonylatában a mellék-, illetve segédtudományi jelleg tulajdonképpen csak szoros kapcsolatukat és egymásra utaltságukat, illetve a büntetőjogtudományhoz képest betöltött funkciójukat jelenti. Ebben az értelemben természetesen indokolt segéd- és melléktudományokról beszélni, de ez nem jelenthet többet kapcsolatuk, funkciójuk megjelölésénél. Ez viszont olyan relatív tényező, amely tudományrendszerezésnél nem bírhat jelentőséggel. Ugyanis ilyen alapon mint felhasznált emberi ismeret, nemcsak a kriminológia, kriminalisztika, stb. minősíthető a büntetőjogtudomány mellék- és segédtudományának, hanem a logika, az ismeretelmélet és általában az emberrel foglalkozó valamennyi tudományág. Nyilvánvaló, hogy a tudományok rendszerezésénél ilyen szempontot nem lehet alapvetőnek tekinteni. Célszerűségi szempontok nem lehetnek a tudomány rendszerezésének alapjai, azt csak az objektív világ jelenségeinek összefüggései képezhetik.⁵⁰

A bűnözés — a bűnöző ember és cselekménye a bűncselekmény — és az ellene irányuló küzdelem összetett társadalmi jelenség, amelynek feltárása, elméleti magyarázata nem szorítható be a büntetőjogtudomány alapvetően normatív jellegű metodikájának és szemléletének kereteibe, hanem ezt a feladatot a bűncselekménnyel foglalkozó tudományok rendszere végzi el. *Ilyen értelemben nézetünk szerint nem a büntetőjogtudomány és segéd-, illetve melléktudományainak rendszeréről kell beszélni, hanem a bűnügyi tudományok rendszeréről, amelynek keretében teljes önállósággal helyezkedik el a büntetőjogtudomány, a kriminológia, a kriminalisztika stb.* Más kérdés — amelyet nem lehet ebben a tanulmányban megvizsgálni —, hogy ebben a rendszerben hogyan, milyen sorrendben, milyen séma szerint helyezhetők el az egyes tudományágak.⁵¹

Ezek után térjünk vissza az eredeti kérdésre.

A büntetőpolitika elméleti alapjai tudományjellege kérdésének felleltésére nem elsősorban a burzsoá nézetek ösztönöznek. A probléma egészen más szinten merül fel a szocialista büntetőjogtudományban, s ennek csak egyes részletkérdései mutatnak azonos vonásokat a burzsoá kérdésfeltevés-

⁴⁹ Ld. VISKI László: A kriminalisztika rendszeréről. Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője, 1960. III. köt. 1. sz.

⁵⁰ „A tudományokat nem azért kell következetes sorrendben elrendezni és bizonyos meghatározott módon egymással összefüggésbe hozni, mert ez számunkra kényelmesnek látszik, hanem azért, mert a megfelelő tudományok által tanulmányozott és tükrözött tárgyak, az anyag mozgásformái maguk is összefüggenek egymással” — mutat rá KEDROV. Ld. A tudományok osztályozása. Filozófiai Értesítő, 1955. 1. sz. 7. p.

⁵¹ A burzsoá magyar jogirodalomban hasonló értelemben a bűnügyi tudományok rendszeréről írtak: VÁMBÉRY (Büntetőjog, Bp. 1913. 35. p.) és IRK (A magyar büntetőjog. Pécs, 1928. (?) 2. p.). Meg kell azonban jegyezni, hogy az e nézeteket valló szerzők között sincs egység abban a kérdésben, hogy a bűnügyi tudományok rendszerében az egyes tudományágak hol helyezendők el.

sel. Mint előzőleg már kimutattuk, népi demokratikus államunk büntetőpolitikája alárendelt része a szocialista állam általános politikájának. Ebből az alapvető felismerésből folyik a burzsoá jogtudományt elvileg meghaladó kérdésfeltevés. A burzsoá nézetek szeriirt a büntetőjogtudomány kialakítja a büntetőpolitika *elméletét*, amelyet a burzsoá állam átvesz és felhasznál a bűnözés elleni küzdelemben. Ezzel szemben szocialista büntetőpolitikánk lényegének felismeréséből következik annak elismerése is, hogy a proletárdiktatúra sajátos feladatai mint objektív igények alakítják ki az állam büntetőpolitikáját, mint *az állam gyakorlati tevékenységét*, s ennek elméleti megalapozásához járulnak hozzá a bűnügyi tudományok.

Ez a tény önmagában azonban csak a kérdésfeltevés sajátosságára utal, de a kérdést még nem döntheti el. Sőt ezzel a kérdés még bonyolultabbá, többértévé válik, s kiszakad a formális logikával is megoldható rendszerezési kérdések köréből. Kétségtelen ugyanis — amint kiindulásunkkor is leszögeztük —, hogy büntetőpolitikánk elméleti alapokkal rendelkezik, amelyek egyrészt az általános állami politika elméleti alapjaihoz, másrészt pedig a bűnözést és a bűnözés elleni küzdelem törvényszerűségeit feltáró elméleti megállapításokhoz kapcsolódnak. A büntetőpolitika elméleti alapjainak kutatása mindkét vonatkozásban újabb elméleti általánosításokhoz vezet, amelyeknek fényében *a büntetőpolitika elméleti alapjai* egyre inkább a *büntetőpolitika elméleteként* lépnek fel. Ezt látjuk az egyetemi tankönyvben is, amely a büntetőpolitikát mint önálló tudományos diszciplinát határozottan a büntetőjogtudomány melléktudományai közé sorolja.⁵² Így tehát egyáltalán nem a burzsoá jogtudományban hagyományos kérdésfeltevésnek hódolunk, hanem szocialista társadalmi viszonyainkból és jogtudományunk feladataiból indulunk ki, amikor arra törekszünk, hogy tisztázzuk a büntetőpolitika tudomány jellegének kérdését.

A tudomány meghatározott körű ismereteknek olyan módon való összefoglalása, amely a jelenségek kaotikus ábrázolása helyett az adott jelenségek törvényeit és törvényszerű összefüggéseit tárja fel és magyarázza elméletileg. A tudomány a valóság törvényeinek felismerése. Az emberi ismeretek meghatározott összessége akkor tekinthető tudománynak, ha az ismeretek tárgyát alkotó jelenségeknek objektív sajátosságai által körülhatárolt körére vonatkozik és az ismeretek módszeres gondolkodás eredményeként jöttek létre. A tudományra két kritérium a jellemző: meghatározott jelenségek magyarázatára vonatkozó elmélet és a módszeres gondolkodás. „A tudomány általában egyrészt a módszeres gondolkodás alkalmazása, másrészt elmélet” — írja Fogarasi.⁵³

Vizsgáljuk meg a kritériumok szempontjából a büntetőpolitika elméleti anyagát. Kétségtelen, hogy az bizonyos ismeretek összessége, amelynek tárgya a bűnözésnek és a bűnözés leküzdésének társadalmi jelenségei. Ezeknek

⁵² „A bűnügyi politika (kriminálpolitika) azokat a lehetőségeket kutatja, amelyek a bűnözés megelőzésére és leküzdésére rendelkezésre állhatnak.” Ld. KADÁR Miklós: Magyar büntetőjog. Általános Rész. Egyetemi tankönyv. Bp. 1952.

A büntetőpolitika elméleti jellegét domborítja ki hasonlóképpen VERMES Miklós, aki szerint: „Kriminálpolitika alatt tágabb értelemben értjük mindazoknak az elméleti és gyakorlati tapasztalatoknak az összességét, amelyek felhasználásával az államhatalom folytatja a harcát a bűnözés ellen.” (Ld. i. m.) Ugyanakkor vitásnak tartja, hogy a kriminálpolitika önálló tudományos diszciplinát képez-e vagy sem.

⁵³ FOGARASI Béla: Logika. II. kiad. Bp. 1953. 366. p.

az ismereteknek a megszerzési és feldolgozási módszere általában a dialektikus materializmus és különösen a társadalomtudományokat jellemző módszer. A büntetőpolitika elméleti alapjainak feladata a vonatkozó társadalmi jelenségek törvényszerűségeinek feltárása, elméleti magyarázata.

Ez a válaszadás az első pillanatban meggyőzően hat és a büntetőpolitika önálló tudomány jellegének elismeréséhez vezet. A gondolatmenet ellenőrzése során azonban súlyos kételyek merülnek fel az érvelés alapossága tekintetében. Eszerint a büntetőpolitika elméletének tárgya a bűnözés és leküzdésének társadalmi jelenségei lennének. Nem lehet tagadni, hogy a bűnözésnek és leküzdésének objektív társadalmi törvényszerűségei kétségkívül léteznek, azonban kérdéses, hogy e jelenségek a büntetőpolitika elméletének sajátos tárgyát képezik-e. Ebből a szempontból meg kell vizsgálni az egyes bűnügyi tudományok tárgyát képező jelenségeket, s ha találunk olyan társadalmi jelenségeket, amelyek kívül esnek e tudományágak vizsgálódási keretein, de még a bűnözés és leküzdésének jelenségeihez tartoznak, akkor a kérdést pozitíve dönthetjük el, míg az ellenkező esetben aligha.

A bűnözés okainak kérdését a marxizmus, illetve a kriminológia, a bűnözés megjelenési formáit ismét a kriminológia, a bűnözés életjelenségeinek felderítését a kriminalisztika kutatja, míg a bűnözés és az ellene irányuló küzdelem társadalmi-jogi vetületének vizsgálata a büntetőjogtudomány és a pönológia feladata. Van-e még ezen a körön kívül olyan társadalmi jelenség, amely a bűnözés és leküzdésének törvényszerűségeihez kapcsolódik? Részünkről nem találunk ilyent. Éppen ezért nem látjuk sehol sem azokat a társadalmi jelenségeket, amelyek megalapozhatnák a büntetőpolitika elméletének a bűnügyi tudománytól elkülöníthető, önálló tárgyát. Ezzel szemben rá kell mutatnunk ismételten arra, hogy a büntetőpolitika elméleti alapjait éppen ezek a bűnügyi tudományok adják, a gyakorlati büntetőpolitikai következtetések — az általános politikai megfontolások keretében — éppen ezeknek a tudományágaknak elméleti megállapításaiából folynak.

De vajon a büntetőpolitika elmélete tekintetében nem azzal a helyzettel állunk-e szemben, hogy önálló tárgya nem lévén, más bűnügyi tudományok eredményeit veszi át, s azokat speciális nézőpontú rendszerezésnek és feldolgozásnak alávetve jut új tudományos felismerésekre? Erre a kérdésre is csak nemlegesen tudunk válaszolni. Az egyes bűnügyi tudományágak nemcsak elméletileg általánosítanak, hanem ezek alapján gyakorlati büntetőpolitikai következtetésekre is rámutatnak. Ez folyik társadalomtudományi jellegükből, hiszen ennek hiányában szolgálati szerepüket csak fogyatékosan teljesítenék. E feladatot pedig aligha lehet kettéválasztani oly módon, hogy a bűnözés és leküzdésének társadalmi törvényszerűségeit a szaktudományok tárják fel, míg az ebből levonható gyakorlati következtetések megtétele már a büntetőpolitika elméletének tárgykörébe tartozzék. Az ilyen „munkamegosztás” a különböző tudományágak között — még ha rendszerezési szempontból keresztülvihető volna is — gyakorlati eredménnyel aligha járna, sőt visszavetné az egyes bűnügyi tudományok fejlődését is.

Álláspontunkat ezek alapján a következőkben összegezhetjük: *a büntetőpolitika tudományos elméleti alapjait részben a marxizmus, részben a bűnözés és a bűnözés leküzdésének társadalmi törvényszerűségeit feltáró bűnügyi tudományok — kriminológia, büntetőjogtudomány, pönológia — szolgáltatják. A büntetőpolitika elméleti alapjai — sajátos önálló tárgy és feldolgozási nézőpont hiányában — önálló büntetőpolitikai diszciplinát nem képeznek.*

Ebből következően nézetünk szerint nem lehet helyesnek tekinteni azt a burzsoá álláspontot, mely szerint a büntetőpolitika a büntetőjogtudomány része, sem pedig azt az álláspontot, amely a büntetőpolitikát a büntetőjogtudomány önálló melléktudományai közé sorolja.

Amikor azonban leszögezzük azt a nézetünket, hogy a büntetőpolitika elméleti alapjai nem képeznek önálló diszciplinát, rá kell mutatnunk a következőkre is. A tudományok rendszere tükrözi az objektív valóság összefüggéseit. Ennek a tükrözésnek a pontossága többé-kevésbé viszonylagos és az objektív valóság összefüggéseit kissé mereven, az összefüggések végtelen lánccából kiszakítva jelenteti meg. Ezenfelül a logika — minden rendszerezés atyja — a jelenségeket zárt rendszerbe kívánja besorolni, s még a dialektikus logika alapján történő rendszerezésnél is számolni kell a logika e vonásának bizonyos mértékű érvényesülésével. A tudomány rendszere ennek folytán mindig zárt egészet alkot — a logika nem tűri meg a hézagot —, holott az objektív valóság jelenségeinek kölcsönös összefüggései, egymást áthatásuk, fokozatos átmeneteik a jelenségek objektív egységei között átmeneti területeket képeznek, amelyeknek rendszerbeli besorolása egzakt pontossággal aligha vihető keresztül. Nézetünk szerint ilyen átmeneti területet képez a büntetőjogtudományok rendszerezése szempontjából a büntetőpolitika területe is. A büntetés és leküzdésének törvényszerűségeit tükrözni kívánó rendszerezés itt is zárt egységre, hézag nélküliségre törekszik, holott van egy bizonyos terület a büntetőjogtudomány tárgya és az általános politika között, nevezetesen a büntetőpolitika területe, amely nem sorolható kifejezetten sem az előbbihez, sem az utóbbihoz. A büntetőpolitika területén érvényesülnek tudományjellegű elemek: ide átnyúlnak egyrészt az általános politika tudományos alapjai, másrészt a büntetőjogtudományok bizonyos elméleti vonatkozásai. Ugyanakkor a büntetőpolitika az állam gyakorlati tevékenysége, amelyben szorosan összefonódnak a tudományos elméleti alapok a kifejezetten célszerűségi, politikai megfontolásokkal. A büntetőpolitika e rendkívül bonyolult és összetett jelenségeinek ismeretében is úgy véljük, hogy nem tévedünk, ha azt domborítjuk ki, hogy a büntetőpolitika elméleti alapjai nem képeznek önálló tudományos diszciplinát, hanem azok egyes elemei meghatározott büntetőjogtudományok sorába tartoznak. A kérdésnek a másik oldala viszont, hogy a büntetőpolitika komponenseként szereplő általános politika elméleti alapjai a társadalomtudományok sorában rendszerint hol, mely szaktudományi ágakban gyökeredznek, nézetünk szerint jelen tanulmány szempontjából mellőzhető.

A büntetőpolitika elméleti alapjainak önálló tudomány-jellegét tagadó álláspontunkból azonban semmiképpen sem következik az, hogy a gyakorlati büntetőpolitikai kérdések elméleti tisztázására irányuló tudományos kutatásoknak nincs létjogosultságuk. Előbb nyomatékosan hangsúlyoztuk, hogy az egyes büntetőjogtudományok elméleti megállapításaik alapján maguk vonják le a büntetőpolitikai gyakorlati következtetéseket. Ennek a követelménynek előtérbe állítása minden büntetőjogtudományban különösen indokolt ma, amikor hazánkban a szocializmus alapjainak lerakásával, a szocialista életviszonyok megszilárdulásával fokozatosan bontakozik ki a szocialista állam fejlettebb, magasabb színvonalú büntetőpolitikájának képe. Ez alapvető követelmény mellett azonban rá lehet mutatni arra, hogy kívánatos az olyan tudományos kutatás is, amely elsődlegesen bizonyos büntetőpolitikai feladatok megoldására, vagy a gyakorlati büntetőpolitika módsze-

reinek, hatásának elméleti általánosítására irányul.⁵⁴ A gyakorlati büntetőpolitika olyan komplex kutatási terület, amelynek feltárásában, továbbfejlesztésében egyaránt munkálkodhatnak nemcsak a különböző bűnügyi tudományok, hanem az egyéb társadalomtudományok művelői is. A büntetőpolitikának mint önálló kutatási területnek ilyen módon való felfogása és művelése ugyanakkor nem jelent veszélyt a tudományrendszerelés elvi tisztaságára és az egyes bűnügyi tudományok önállóságára.

Nézetünk szerint ilyen, konkrétan büntetőpolitikai tárgyú, rendkívül jelentős kutatási feladat napjainkban a büntetőjogi felelősség és felelősségrevonás intézményei fejlődésének tanulmányozása. A büntetőjogi felelősség és a felelősségrevonás rendszere nem változhatatlan örök kategóriák; mindkét intézmény a történelem folyamán jelentős változásokon ment át, és további fejlődésük szoros kapcsolatban van a szocialista társadalom fejlődésével. Napjainkban előttünk bontakozik ki a kommunizmus megvalósításának folyamata, amely a két büntetőjogi intézményt gyökeresen átalakítja.

A büntetőjogi felelősség változása, e változás tényezőinek és elméleti alapjainak feltárása alapvető jelentőségű a gyakorlati büntetőpolitika kialakítására. A szocialista büntető törvényhozás a pönalizálás tárgyát a társadalomra veszélyes magatartásban látja. A felelősségi rendszer szempontjából a kérdés az, hogy valamely cselekmény társadalomra veszélyessége mikor olyan fokú, hogy a miatta való felelősséget az erkölcsi, fegyelmi, államigazgatási felelősség szférájából át kell vinni büntetőjogi területre. A kérdés eldöntése nemcsak a büntetőjogi felelősséget alapozza meg, hanem közvetlenül kihát a büntetőjogi szankciók rendszerére és ezen belül a szankciók súlyára, intenzitására is. Valamely társadalomra veszélyes cselekmény pönalizálása esetén pedig a büntetőjogi felelősség fokát befolyásolják olyan tényezők — az osztályharc dinamikája, a nemzetközi helyzet változása, a gazdasági élet jelenségei —, amelyekbe a büntető igazságszolgáltatásnak kell mindennapi gyakorlatában figyelembe vennie. Bizonyos értelemben ma ezeknek a kérdéseknek a fordított feltevése az aktuálisabb: mi a cselekmény társadalomra veszélyességének az a foka, amelynek fennforgása esetén a miatta való felelősséget a büntetőjog területéről át lehet vinni az államigazgatási, fegyelmi, erkölcsi felelősség területére? A büntetőjogi felelősség változási tendenciáinak — enyhítés, fokozódás — elméleti tanulmányozása és az elméleti eredmények felhasználása megszilárdítja a büntető törvényhozás és igazságszolgáltatás gyakorlati tevékenységét.

A büntetőjogi felelősség kérdései szorosan összefüggnek a büntető felelősségrevonás intézményeinek kialakításával. E kérdések különösen a szocializmus építésének fejlettebb szakaszában vetődnek fel, amikor a társadalmi fejlődés megköveteli a legszélesebb néptömegek bekapcsolását a bűnözés elleni küzdelembe. A szocialista állam fokozatos haladása a kommunista öngazgatás felé, a demokratizmus legszélesebb kibontakoztatása az állami és társadalmi életben parancsolólag megköveteli a büntető felelősségrevonás intéz-

⁵⁴ Ezt indokolhatják az egyetemi oktatás kívánalmái is. Így pl. a szovjet büntetőjogi irodalomban felvetették, hogy — miután a bűnözés elleni küzdelem különféle tényezők komplexitását tételezi fel, amelyek ismeretét a jogi káderek nem nélkülözhetik — az egyetemi oktatásba be kell iktatni egy olyan tantárgyat, amely a bűnözés okainak és a bűnözés megelőzésének elméleti és gyakorlati kérdéseit tárgyalná. Ld. KUDRJAVEV, V.: A bűnözés megelőzése — az emberek tudatában levő kapitalista csökevények elleni harc fontos eszköze. Szovetszkaja Jusztíciája, 1958. 2. sz.

ményeinek továbbfejlesztését, illetve a meglevő intézmények új vonásainak kialakítását. A büntetőjogi felelősség és felelősségrevonás rendszerének tudományos kutatása jelentős elméleti segítség államunk büntetőpolitikájának továbbfejlesztéséhez, s ennek a feladatnak felismerése erősen befolyásolhatja tudományos kutató munkánk irányát is.

Nézetünk szerint önálló kutatásként jelentkezhethet a szocialista és a kapitalista államok büntetőpolitikája tapasztalatainak, sajátosságainak tanulmányozása is.

Valamennyi szocialista állam gyakorlati büntetőpolitikája a marxizmus-leninizmuson alapul. Az egyes országok büntetőpolitikájának megkülönböztető vonásait viszont a bűnözés speciális sajátosságai határozzák meg. A szocialista országok büntetőpolitikája tapasztalatainak tanulmányozása feltárhatja a nemzeti sajátosságokon túlmenően az egyediben az általánost, a szocialista államok büntetőpolitikájában rejlő nemzetközi érvényű általános vonásokat. Ebből a szempontból rendkívül nagy jelentőségű a Szovjetunió büntetőpolitikai tapasztalatainak általánosítása. A Szovjetunió mint a világtörténelem folyamán elsőnek létrejött szocialista állam fejlődése során olyan büntetőpolitikai problémákat oldott meg, amelyekkel a többi szocialista állam csak jelenlegi fejlődése folyamán került szembe. Napjainkban pedig, a kommunizmus építésének időszakában a Szovjetunióban egyrészt kijegecsednek a bűnözés végleges felszámolására irányuló szocialista büntetőpolitika nemzetközi érvényű tételei, másrészt feltárul a bűnözés elhalásának társadalmilag determinált törvényszerű folyamata. E kérdések tanulmányozása, elméleti általánosítása minden bizonnyal hozzájárul hazánkban a szocializmus építésének meggyorsításából folyó büntetőpolitikai feladatok sikeres megoldásához. Büntetőpolitikánk elméleti alapjainak kiépítése és megszilárdítása szempontjából nem lehet érdektelennek tekinteni a mai burzsoá állam büntetőpolitikájának vizsgálatát sem, méghozzá két szempontból. A kapitalista állam büntetőpolitikája osztálytartalmának feltárása jelentős lehet az ideológiai versengés területén. A szocialista és a kapitalista tábor békés egymás mellett élésének elvéből egyáltalán nem következik az ideológiai megbékélés, ellenkezőleg, azzal, hogy e két tábor harcából kikapcsolódik a háborús megoldás lehetősége, ezzel az ideológiai és gazdasági versengés szerepe növekszik. Másodsorban pedig a burzsoá állam büntetőpolitikájának tanulmányozása értékes tapasztalatokat hozhat felszínre a kétségtelenül különböző osztályelőjelű, de az esetleg azonos megjelenési formájú bűnözés elleni küzdelem, de különösen a megelőzés és a büntetésvégrehajtás tekintetében.

Az általunk jelentősnek tartott büntetőpolitikai kérdések tanulmányozásának fontosságán túlmenően még egy lényeges meg gondolás indokolhatja a büntetőpolitika önálló és komplex kutatását. A büntetőpolitika a tételes büntetőjog két lényeges vonatkozását befolyásolja: a jogszabály keletkezését és a jogszabály gyakorlati érvényesülését. A jog élete reális megnyilvánulásainak feltárása — függetlenül a jog fogalma körül a szocialista jogelméletben kibontakozó vitától — a marxista jogelmélet fontos feladata, amelynek megoldása viszont csak a konkrét jogágazatok területén képzelhető el. A büntetőjogszabály létrejöttének és gyakorlati érvényesülésének megértéséhez a kulcsot a büntetőpolitika adja meg. A marxista jogelmélet a jogot mint elsődlegesen társadalmi jelenséget szemléli, amelynek életmegnyilvánulásait is csak az azokat kiváltó társadalmi tényezők és szükségletek alapján lehet megérteni. A büntetőjog reális életmegnyilvánulásai tekintetében a

бюджетополитика tanulmányozása nagy lehetőségeket rejt magában a jogelméleti kutatások számára, s azok feltárása jelentősen előre viheti a marxista jogelmélet ügyét.

*

A fentiekben kísérletet tettünk a büntetőpolitika fogalmának, alkotó tényezőinek feltárására és a bűnügyi tudományok egyes rendszertani kérdéseinek felvázolására. Törekvésünk indítéka az volt, hogy a szocialista államnak a bűnözéssel vívott harcát azáltal segítsük elő, hogy a büntetőpolitika elméleti megalapozásával és a további érdemleges kutatómunka eredményeivel fegyverezzük fel a bűnüldözés gyakorlati területein dolgozó kádereket. Általános tudományszervezési tapasztalat, hogy egy bizonyos jelenségkomplexum elméleti kutatását, az e területre irányuló tudományos kutató tevékenység koordináltságát fokozza az, ha elméletileg pontosan körülhatároljuk a vizsgálandó területet. A rendszertani kérdések kidolgozása rendszerint az első lépés az adott terület tudományos vizsgálatára, de annak helyes megoldása csak lehetőséget biztosít a tudományos kutatás megindulására és irányára. A rendszerezés esetleges hiányosságait a további érdemi kutatómunka tárja fel, s a rendszertani viták eldöntésének legjobb módszere a tényleges elméleti kutatómunka.

СОСТАВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ УГОЛОВНОЙ ПОЛИТИКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ГОСУДАРСТВА

Т. Хорват

Статья имеет своей целью раскрыть понятие и составные элементы социалистической уголовной политики и выяснить вопросы о научной систематизации, связанные с теоретическими основами уголовной политики.

I. Краткий очерк развития буржуазной уголовной политики показывает, что целеустремленная современная уголовная политика в буржуазном государстве возникла по сути дела в период империализма, будучи теоретически разработана направлениями, требующими проведения реформ буржуазного уголовного права, а главным образом криминально-политической школой Листа. Буржуазная уголовная политика развивается параллельно с процессом распада буржуазной законности, отображающим противоречие между общественным строем и объективными условиями успешной борьбы с преступностью.

II. Уголовная политика социалистического государства возникает в результате объективных закономерностей общества. Из классовой природы и функций социалистического государства, из объективных общественных требований принуждения и воспитания вытекает с одной стороны то, что уголовная политика социалистического государства представляет собой часть его общей политики, а с другой — то, что общая политика диктатуры пролетариата уточняется в ней в соответствии с одной из специальных задач государства, т. е. в соответствии с задачей принуждения и воспитания, осуществляемых посредством права и суда.

III. Анализируя понятие социалистической уголовной политики, автор исходит из тесной связи общей и уголовной политики и приходит к выводу, что уголовная политика определяет классовое отношение диктатуры пролетариата к борьбе с преступностью, в частности она определяет в области борьбы с преступностью общие задачи диктатуры пролетариата, методы борьбы с преступностью, основные средства государства и общества, использованные против преступности. Далее автор различает более широкое и узкое понятие уголовной политики; широкое понятие уголовной политики охватывает общие задачи борьбы с преступностью — сокращение и полная ликвидация преступности, вклад в дело формирования коммунистической морали —, между тем узким понятием уголовной политики подчеркиваются задачи, служащие средством для осуществ-

вления уголовной политики в широком смысле, — предупреждение преступности, вскрытие преступлений, отправление правосудия по уголовным делам, исполнение приговоров, уголовное законодательство. Затем статья рассматривает в качестве специальных задач уголовной политики некоторые вопросы предупреждения преступности и уголовного законодательства.

IV. Рассматривая составные элементы уголовной политики социалистического государства и взаимную связь этих элементов, автор приходит, исходя из данного им понятия уголовной политики, к выводу, что два основных фактора уголовной политики заключаются в следующем: 1. общая политика социалистического государства; 2. учение марксизма о преступности и борьбе с преступностью, равно как и итоги криминологии, науки уголовного права и пэнэлогии. Уголовная политика социалистического государства обуславливается не самовольными представлениями господствующего класса, а научным познанием и предвидением законов, осуществляемых в обществе.

V. Рассматривая вопросы и научной систематизации, автор принимает позицию, по которой исследовать явления, связанные с преступностью, призвана не только наука уголовного права. А это отображается в науке о системе в познании того, что нет основания для систематизации вроде дополнительных и подсобных наук уголовного права, а наоборот, наука уголовного права, криминология, криминалистика и другие уголовные науки занимают самостоятельные места в семье уголовных наук. В связи с этим вопросом ставится вопрос о характере науки о теоретических основах уголовной политики как самостоятельной науки. Автор приходит к заключению, что — несмотря на наличие теоретических основ уголовной политики — теория уголовной политики не является самостоятельной научной дисциплиной. Это не исключает, однако, использование уголовной политики как области научного исследования с возможностью предоставить при помощи такого исследования материалы как представителям уголовных наук, так и представителям других общественных наук. В свете развития социалистического общества такими самостоятельными вопросами исследования ставятся вопросы об исследовании системы уголовно-правовой ответственности, исследовании развития институтов привлечения к ответственности, равно как и изучение опыта уголовной политики социалистического и капиталистического государства.

LES ELEMENTS CONSTITUTIFS DE LA POLITIQUE CRIMINELLE DE L'ETAT SOCIALISTE

Tibor Horváth

L'étude se propose d'éclaircir la notion et les éléments constitutifs de la politique criminelle socialiste ainsi que d'éclaircir les problèmes de systématisation scientifique relatifs aux fondements théoriques de la politique criminelle.

I. L'aperçu en grandes lignes de l'évolution de la politique criminelle bourgeoise nous montre que dans l'Etat bourgeois la politique criminelle résolue et moderne se forma essentiellement dans la période de l'impérialisme; dans la doctrine les tendances réformistes de droit pénal et surtout l'école de politique criminelle de Liszt contribuèrent à son élaboration. L'évolution de la politique criminelle bourgeoise alla de pair avec le processus de décomposition de la légalité bourgeoise, — décomposition qui reflète la contradiction existant entre la structure de la société et les conditions objectives de la lutte efficace contre la criminalité.

II. La politique criminelle de l'Etat socialiste se forma par effet des lois objectives de la vie sociale. Du caractère de classe de l'Etat socialiste, des fonctions ainsi que des exigences sociales de l'oppression et de l'éducation s'ensuit d'une part que la politique criminelle de l'Etat socialiste est une partie de sa politique générale et, d'autre part, que la dictature du prolétariat concrétise sa politique générale, conformément aux exigences d'une tâche spéciale de l'Etat, notamment à celle de l'oppression et de l'éducation par moyen du droit et de la justice.

III. Pour examiner la notion de la politique criminelle socialiste, l'étude choisit comme point de départ les relations intimes existant entre la politique générale et la politique criminelle; elle aboutit au résultat que c'est la politique criminelle qui détermine l'attitude de classe de la dictature du prolétariat dans le domaine de la lutte contre la criminalité; elle détermine en particulier les objectifs généraux de la dictature du prolétariat dans cette lutte ainsi que les modalités et les principaux moyens étatiques et sociaux de cette dernière. Dans ce qui suit l'étude fait une distinction entre les notions plus large

et plus étroite de la politique criminelle: dont la première envisage les objectifs généraux de la lutte contre la criminalité (tels la réduction et l'élimination de la criminalité, la contribution à la formation de la moralité socialiste), tandis que la seconde accentue les moyens pour les réaliser (prévention et découverte des infractions, justice répressive, exécution des peines, législation pénale). L'étude passe ensuite à l'examen de certaines tâches spéciales de la politique criminelle et notamment de certains problèmes de la prévention des crimes et de la législation pénale.

IV. En examinant les éléments constitutifs de la politique criminelle de l'Etat socialiste ainsi que les rapports qui existent entre ces éléments, l'étude, en partant de la notion de la politique criminelle définie par l'auteur, aboutit à la conclusion que les deux facteurs fondamentaux de cette politique criminelle consistent d'une part dans la politique générale de l'Etat socialiste et, d'autre part, dans la doctrine marxiste de la criminalité et de la lutte contre cette dernière ainsi que dans les résultats des sciences criminelles fondées sur cette doctrine, notamment de la criminologie, de la théorie du droit pénal et de la peine. La politique criminelle de l'Etat socialiste, loin d'être formée par des idées arbitraires des classes dirigeantes, est le résultat de la découverte scientifique et de la prévoyance des lois qui se font valoir dans la société.

V. En traitant les problèmes de systématisation scientifique, l'étude prend position dans le sens que l'étude des problèmes de la criminalité n'appartient pas exclusivement à la science du droit pénal. Il s'ensuit que du point de vue de la systématisation il est erroné de vouloir classer certaines disciplines comme des sciences auxiliaires ou complémentaires du droit pénal, car dans la famille des sciences criminelles, le droit pénal, la criminologie, la criminalistique et autres sciences occupent chacune une place indépendante. A ce propos se pose également la question de savoir si l'étude des bases théoriques de la politique criminelle soit à considérer comme une discipline autonome? L'étude conclut à ce que, malgré les bases autonomes dont la politique criminelle dispose, la théorie de cette dernière ne saurait être considérée comme une discipline autonome: ce qui cependant n'empêche pas que la politique criminelle puisse être considérée comme un domaine particulier des recherches scientifiques pouvant fournir du matériel à la fois aux spécialistes des sciences criminelles qu'à ceux d'autres sciences sociales. De tels sujets de recherches autonomes pourraient être l'étude du système de la responsabilité pénale et de la répression dans le cadre de l'évolution sociale socialiste ainsi que l'étude des expériences que les Etats socialistes et capitalistes ont acquises en matière de politique criminelle.